

Moppen in de Brugse almanakken uit de achttiende eeuw¹.

Jochen Vanhoenacker

Dit artikel kadert in het onderzoek naar de geschiedenis van de humor. Na lange tijd in de marge van de wetenschap te hebben gestaan, gaat er tegenwoordig heel wat aandacht uit naar de studie van humor in al zijn aspecten.² Benaderingen vanuit de geschiedenis mogen daarbij niet ontbreken. Humor is echter een zaak van menselijke interactie: de één maakt een grap, de ander lacht er om. Dat maakt het voor historici een moeilijk onderzoeksterrein. Uit een weelde van onaangeraakte bronnen haalden we, op aanraden van prof. dr. J. Verberckmoes, de studie van moppen in de Brugse en Leuvense almanakken uit de achttiende eeuw. Moppen kunnen interessante informatie bieden omdat ze op inversieve wijze de mentaliteit weerspiegelen. Ze geven inzicht in de spanningen en vreugde in een bepaalde maatschappij, hier in de Brugse stedelijke samenleving. Grappen in almanakken van de 18de eeuw zijn nog niet bestudeerd als onderzoeksobject op zich.³ Dit artikel is een eerste aanzet en heeft de bedoeling om verder onderzoek naar humor te stimuleren.

In dit artikel nemen we de Brugse volksalmanakken uit de 18de en de Franse tijd onder de loep. Meer in het bijzonder de groep van de kluchtalmanakken, dit zijn almanakken waarvan de inhoud grotendeels bestaat uit fictie, gedichten, liedjes, verhalen, spreuken, raadsels en kluchten. Ze verschenen vooral vanaf de tweede helft van de 18de eeuw en werden razend populair op het einde van de 18de eeuw. De oudste Brugse almanak dateert van 1550, dan is er een hiaat tot 1676. De 18de en 19de eeuw zijn echter rijk voorzien van almanakken. Alhoewel L. Depraetere de meeste Brugse volks-

- 1 Het artikel is gebaseerd op mijn eindverhandeling Vanhoenacker Jochen, *Moppen in de Leuvense en Brugse almanakken uit de achttiende eeuw. Een kwantitatief onderzoek naar het verschijnsel "klucht" en een inhoudelijke analyse tot bepaling van het wereldbeeld*. Onuitg. Lic. Verh., K.U.L., 1998 (promotor: prof. dr. J. Verberckmoes).
- 2 Verberckmoes Johan, "Lacht elke eeuw anders?" in: Dekker (ed.), *Humor in geschiedenis en kunst*, Hilversum, 1996.
- 3 Er is wel een studie over de almanakken in het algemeen, waarin moppen aan bod komen: Mortier M, *Inhoudsanalyse van de Gentse almanakken uit de 16^e, 17^e en 18^e eeuw*. Onuitg. Lic. Verh., R.U.G., 1981.

almanakken heeft geïnventariseerd, zijn de Brugse kluchtalmanakken uit de 18de eeuw op zich nog niet bestudeerd.⁴

De eerste Brugse kluchtalmanakken waren die van Lotterius de Snaek (1708-1735) nagevolgd door *Den vermaekelijken Brugschen Almanak* van Verrezen Snaek (1773-1785). Deze almanakken bevatten een massa volksgedichten, vooral kluchtgedichten, en volksliederen. In tegenstelling tot de Spaanse periode bevatten de almanakken onder Maria-Theresia en Jozef II elementen van een christelijk geloof zoals bijdragen over geestelijken, wijdingen van bisschoppen, pausverkiezingen, kerkelijke gebeden, bedevaarten en processies. We zullen moeten nagaan of deze tendens zich ook in de moppen voordoet. De almanakken uit de Oostenrijkse periode zijn ernstige en kluchtige volksalmanakken met daarnaast enkele officiële. De almanakken uit de eerste helft van de 18de eeuw sluiten nauw aan bij de traditie van de oude volksalmanakken, waarbij de nadruk ligt op prognosticatie en kroniek. In de tweede helft van de 18de eeuw ligt de klemtoon op zedeprekende artikels, anekdoten, kluchtige liederen en volksverhalen. De prognosticatie krijgt steeds minder belangstelling. De almanakken uit deze periode bevatten dan ook de meeste moppen en vormen de basis van dit onderzoek. De mode om kluchtalmanakken te produceren zette zich door ten tijde van de Franse overheersing in de zuidelijke Nederlanden: voor 1807 *Den Nieuwen Brugschen Almanack*, voor 1815 de *Nieuwen Dobbelen Almanack* van Mr. Hans Drolligen Dief.⁵ *Den Nieuwen Brugschen Quibus, of Sotwijsen Almanach, seer vermaekelijk voor de Liefhebbers der Vrolijkheden en Snaekerije, etc. opgesteld door eenen Sot-wijsen Snaek van omtrent het Minne-Water. Prijs eenen Plaquet* van 1799 is helaas nergens te vinden.⁶ De belangrijkste almanakgegevens in deze periode blijven de volkspoëzie, het volksverhaal en de kluchten. De Franse tijd sluit in dit opzicht aan bij de almanakken uit de tweede helft van de 18de eeuw. Maar toch vermindert het belang van de almanak in deze tijd. De almanak krijgt een meer officieel karakter, zelfs de rijmen dienen

4 Depraetere Ludwine, *Brugse almanakken (1683-1850)*. Nederlandse volkskundige bibliografie, XXX, Systematische registers op Tijdschriften, Reekswerken en Gelegenheidsuitgaven, Antwerpen, 1980.

5 Het jaar 1807 behoort toe aan de U.B.G., onder het nr. 116 T 44.; voor 1815 zit hij in de K.B.B., II 18.811 A. 9.

6 Depraetere kwam *Den Nieuwen Brugschen Quibus, of Sotwijsen Almanach* op het spoor door het bestaan van een Gentse *Almanach Curieus en Util, voor het IX ste Jaer der Fransche Republique (1801)*, waarin een lijst van 15 Vlaamse almanakken voorkomt Depraetere, o.c., p. XIX.

tot lof en eer van Napoleon. In het volkslied en volksverhalen bleven humor en klucht echter niet op de achtergrond.

Het is de bedoeling om de evolutie van de moppen in de onderzochte Brugse almanakken van de 18de eeuw op te sporen en aan te tonen. Wanneer verschijnen de kluchten voor het eerst, is er een opbloei en/of een hoogtepunt? Deze vragen zullen we aan de hand van twee grafieken, die de historische spreiding van de moppen over de 18de eeuw weergeven, beantwoorden. Het gaat hier dus om een kwantitatief onderzoek, waarbij ook andere genres (kluchtgedichten en -liedjes, spreuken, etc.) worden geteld. In de Brugse almanakken vonden we 200 grappige vertelsels. Bij het opsporen van de kluchten in de Brugse almanakken werden we geholpen door de studie van L. Depraetere.⁷ In haar uitgave worden al veel moppen gelokaliseerd. Wij hebben ze op een efficiënte manier kunnen opsporen. We vonden wel enkele almanakken met kluchten in Brugge zelf, die niet in deze studie werden opgenomen.⁸ Ons overzicht is dus vollediger dan dit van Depraetere.

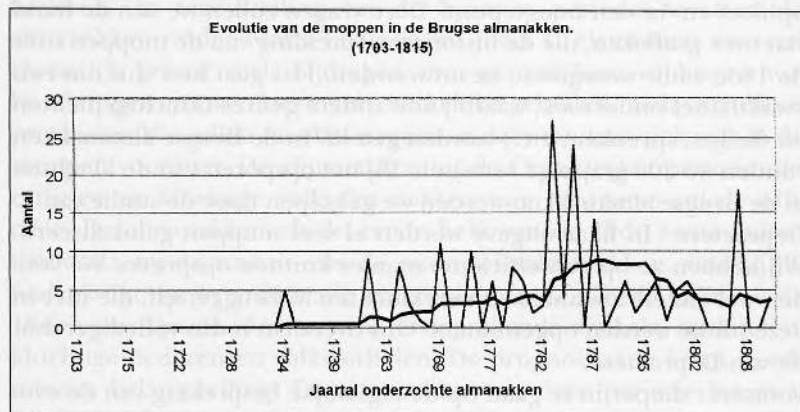
Vooraleer dieper in te gaan op de eigenlijke bespreking van de evolutie van de moppen, zal ik de opbouw van de grafieken toelichten. Grafiek 1: evolutie van de moppen in de Brugse almanakken (1703-1815) werd opgesteld aan de hand van een tabel, waarin de bewaarde Brugse almanakken en hun aantal kluchten zijn opgenomen. Deze tabel bevat dus ook de bewaarde almanakken waarin geen kluchten staan, hun aantal (0 moppen) werd eveneens geregistreerd. Wanneer er voor één jaar meerdere almanakken, die bovendien allemaal kluchten bevatten, bewaard zijn, dan werden de moppen samengeteld en onder één jaartal geplaatst. In de bespreking van grafiek 1 kan het dus gebeuren dat één jaartal verschillende almanakken vertegenwoordigt, dit zullen we indien nodig in de uiteenzetting verduidelijken. Vanuit de tabel hebben we volgende grafiek opgesteld: de X-as geeft de jaartallen van de onderzochte almanakken weer, en de Y-as het aantal moppen. Niet alle jaartallen van de onderzochte almanakken staan gedrukt onder de X-as (vermits er veel bewaard zijn), maar iedere onderzochte almanak heeft wel een vakje tussen de 2 lichte streepjes op de X-as. Zodoende is iedere onderzochte almanak vertegenwoordigd. Op de grafiek staan er twee lijnen: een dunne lijn, die de evolutie van de absolute aan-

7 L. Depraetere, *Brugse almanakken (1683-1850)*, 1980.

8 Zie bijlage 1: Onderzochte Brugse Almanakken.

tallen van de moppen weergeeft en ten tweede, een vette lijn, dit is een trendlijn, die berekend werd aan de hand van het “zwevend gemiddelde”.⁹ Deze trendlijn toont een bredere spreiding van de moppen over de 18de eeuw.

Grafiek 1

In het totaal zijn er zoals gezegd 200 moppen en grappige vertelsels overgeleverd in de onderzochte Brugse almanakken van de 18de eeuw. We bespreken eerst de evolutie van het absolute aantal beschikbare moppen. De dunne evolutielijn toont aan ze ongelijk verspreid zijn over de 18de eeuw. De grafiek vertoont grote pieken, maar ze concentreren zich in één periode, namelijk de tweede helft van de 18de eeuw. In de eerste helft van de 18de eeuw komen er nauwelijks kluchten voor.

Tot 1748 is er bijna voor ieder jaar een almanak bewaard. Toch hebben we daar geen moppen in gevonden, uitgezonderd voor de jaren 1734 en 1747. Deze evolutie is duidelijk af te lezen op de grafiek. De reden is het meesterschap van de contoiralmanakken van Lucas van Brugghe van 1703 tot 1768. In de almanakken van deze auteur weerklonk een ernstige toon, waarin kluchten en grappige vertelsels niet pasten. Het is dan ook in andere reeksen, “*Den nieuwen Brugschen Comptoir Almanach*” voor 1734 en de *Nieuwen Almanach*” voor 1747 beide van Lucas vanden Lande, dat we de eerste moppen vonden, respectievelijk met een aantal van 5 en 9 kluchten.¹⁰

9 Het “zwevend gemiddelde” is een bewerking die we hebben uitgevoerd aan de hand van excel.

Voor de jaren 1748 tot 1763 zijn er blijkbaar geen almanakken bewaard.¹¹ We kunnen dan ook geen beeld schetsen van de evolutie van de moppen voor deze periode. Vanaf 1763 beschikken we opnieuw over voldoende bronnenmateriaal om de evolutie te bestuderen. Voor het jaar 1764 vonden we 8 moppen, gespreid over twee almanakken.¹²

Vanaf 1768 zouden de almanakken van Lucas vanden Lande het toneel beheersen. Deze almanakken zijn veel luchtiger van aard en maken bijgevolg meer plaats vrij voor moppen. In 1769 staan er 11 kluchten in de "*Nieuwen Almanach*".¹³ In de jaren 1770 zijn het de kluchtalmanakken van de Verrezen Snaek die ons de nodige bronnen verschaffen. In zijn reeks "*Den Vermaekelyken Brugschen Almanak*" staan er in de uitgaven voor 1774, 1777, 1779, 1780, 1781, samen 32 moppen.¹⁴ "*De Vermaekelyken Almanak*" van Lotterius de Snaek voor 1782, 1783 en 1784 bevatten 8 moppen. Deze gaan nog terug op een reeks die voor 1750 is uitgegeven onder zijn naam, maar in de vroegere staan geen moppen.¹⁵

De "boom" van moppen komt er echter door de almanakken voor 1783-1787, uit de reeks van Lucas vanden Lande. Zijn "*Nieuwen Brugschen Almanak*" bevat telkens een grote hoeveelheid kluchten.¹⁶ Voor 1783 vonden we 26 moppen, voor 1785 12 en voor 1787 14. Voor 1785 bestaat er echter nog een almanak met veel moppen, vandaar het totaal aantal van 24 op de grafiek. Het gaat hier om de "*Nieuwen Vermaekelyken Almanak*" door Mr. Don Stivelio.¹⁷

10 "*Den nieuwen Brugschen Comtoir Almanach*", Tot Brugge, by Jacobus Beernaerts Drucker 's Landts vanden Vrijen, 1734 en "*Nieuwen Almanach*", Tot Brugge, By J. en F. Beernaerts, in de Breydelstraete in S. Xaverius.

11 Depraetere vond geen almanakken voor deze periode.

12 De "*Almanak ofte Sterre-Raedinge*", Tot Brugge, by Jan Bapt. Macqué in de Breydelstraete, in 't sweerd, 1764 en de "*Almanak voor het Schrickeljaer ons Heere 1764*", Tot Brugge, By Martinus de Sloovere, Boeckdrukker op Kuypersplaets, bevatten elk 4 kluchten.

13 "*Nieuwen Almanach*", Tot Brugge, By de Weduwe van Franciscus Beernaerts in de Breydelstraete, 1769.

14 "*Den vermaekelyken Brugschen Almanak*", Tot Brugge by Cornelis De Moor, 1774 (10 moppen), stadsarchief Brugge, [1777 (6), 1779 (8), 1780 (6), 1781 (2)].

15 "*Vermaekelyken Almanak*", Tot Brugge, by C. De Moor in de Philipsstok-straat, 1782 (3 moppen), [1783 (1), 1784 (4)].

16 "*Nieuwen Brugschen Almanak*", Tot Brugge By de Weduwe van F. Beernaerts in de Breydelstraete, 1783, [1785], [1787].

17 "*Nieuwen vermaekelyken Almanak Voor het jaer ons Heere Jesu Christi 1785. Gemaekt en gecalculeert op den Meridiaen der 17 Provintien door Mr. Don Stivelio.*", Tot Brugge, By Martinus de Sloovere, Boek drucker in de Vlaemingstraet. Deze zit in de verzameling van Graaf A. Visart de Bocarmé Brugge. We hebben deze almanak niet geraadpleegd, maar we weten via Depraetere, o.c., XLIV dat er moppen in voorkomen.

De periode 1789-1802 kenmerkt zich door een min of meer constant voorkomen van moppen in de almanakken. Er zijn minder hoge pieken op de grafiek, maar de verschillende reeksen almanakken bevatten telkens een gemiddelde van 4 à 5 moppen. Het zijn almanakken uit de reeksen die we hierboven vernoemd hebben voor de periode 1783-1787.

Na 1802 is er een terugval in de evolutie van het aantal moppen. Alleen in "*Den nieuwen Brugschen Almanach*" voor het jaar 1807 (18 moppen) en in de "*Brugschen Almanach*" voor 1815 (4 moppen) staan er nog kluchten.¹⁸ De verklaring hiervoor hebben we niet echt kunnen achterhalen. Misschien is het net zoals voor Leuven, de invloed van de Franse overheersing, waardoor de almanakken een meer didactisch-moraliserende functie krijgen.¹⁹ Maar de vraag naar het waarom van deze evolutie blijft open. De hypothese van het door-dringen van de verlichtingsideeën geldt hier slechts gedeeltelijk, want deze beperkte zich vooral tot de hoogste klassen. De volksalmanakken waren zeker nog niet toe aan het drukken van de ideeën van de Verlichting. Verder onderzoek van de volksalmanak in zijn geheel, zal duidelijkheid moeten brengen in de afname van de moppen in de periode na 1809.²⁰

De vette trendlijn toont een éénduidige evolutie van het aantal moppen. De almanakken van voor 1750 vertonen bijna overal de nulwaarde op de Y-as. Vanaf 1750 gaat de trendlijn langzaam stijgen. Deze evolutie versnelt in de jaren 1770 en bereikt haar hoogtepunt in de jaren 1785-1795. Op het einde van de 18de en in het begin van de 19de eeuw daalt de curve.

Grafiek 1 komt eerder grillig, met veel pieken en nulwaarden, naar voren, daarom hebben we besloten om de evolutie nog eens te herzien via grotere tijdvakken. Opnieuw namen we het absolute aantal moppen, maar dan per schijf van 25 jaar. Het resultaat is grafiek 2: aantal moppen in de bewaarde Brugse almanakken per schijf van 25 jaar. We moeten er wel rekening mee houden dat er voor sommige jaren geen almanak bewaard is. In die zin is een periode van 25 jaar enigszins kunstmatig, maar toch is grafiek 2 representatief

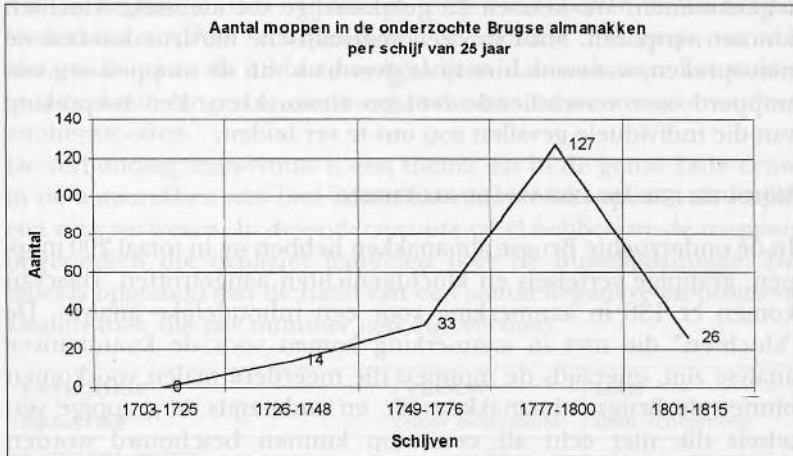
18 "*Den nieuwen Brugschen Almanach*", Tot Brugge, by P. Van de Kerckhove, 1807 en "*Brugsche Almanach*", Tot Brugge, uyt de Drukkereye van J. Bogaert en Zoon, 1815.

19 Teugels Marleen, *Leuvense almanakken uit de Franse periode (1794-1814). Onderzoek van de belangstellingssferen, literaire genres en invloed van de Verlichting*. Onuitg. Lic. Verh., K.U.L., 1984.

20 In de periode 1809-1814 ontbreekt het kluchtige in de Leuvense almanakken ook. Dit werd aangetoond door Teugels, o.c., p. 73.

genoeg om een éénduidige evolutie te schetsen. Op de X-as staan de schijven per 25 jaar van de onderzochte periode en op de Y-as staat het aantal moppen, dat per schijf gevonden werd.

Grafiek 2

Grafiek 2 toont een duidelijk beeld van wanneer en in welke mate het verschijnsel “klucht” zich voordoet. Het eerste tijdvak begint met het jaar 1703, omdat dit de oudst bewaarde almanak van de 18de eeuw voor Brugge is.²¹ Het laatste tijdvak eindigt met 1815, het jaar tot waar ons onderzoek loopt. In de eerste schijf 1703-1725 hebben we 0 moppen gevonden. In het tweede tijdvak stijgt het aantal tot 14. Tussen 1749 en 1776 krijgen we een verdubbeling (33), die de enorme stijging aankondigt in het laatste kwart van de 18de eeuw. We hebben maar liefst 127 moppen gevonden in de periode 1777-1800. Na 1800 doet zich een spectaculaire daling voor, die we al aangegeven hebben bij de bespreking van grafiek 1.

Van systematische herdruk van moppen was er geen sprake. Voor Brugge is het dan ook overbodig een voorbeeld te geven, vermits het om sporadische (8 op 200) herdrukken gaat. Het is niet zeker dat de opstellers van de Brugse almanakken van elkaar overdrukten. De enkele moppen die meerdere malen voorkwamen, werden misschien

21 Het titelblad van deze almanak is verdwenen, maar de structuur en de inhoud van de almanak komen volledig overeen met deze voor 1705: “*Den nieuwen Brugschen Contoir Almanach*”, Tot Brugge, Ghedruckt bij Judocus van Pee, Stadsdrucker woonende op den Burgh, 1705.

door de lezers, die de kluchten ergens gelezen of gehoord hadden, aangebracht. Deze situatie in Brugge is enigszins uitzonderlijk, in vergelijking met de Leuvense almanakken, waar volledige reeksen moppen systematisch werden overgenomen.²² Het is wel opmerkelijk dat we veel moppen van de Leuvense almanakken ook in de Brugse tegenkwamen. We hebben 25 gelijkaardige tot identieke kluchten kunnen opsporen. Maar van een systematische herdruk kunnen we niet spreken, want ook hier is de overdruk van de moppen erg versnipperd over verschillende reeksen almanakken. Een bespreking van die individuele gevallen zou ons te ver leiden.

INHOUDELIJKE ANALYSE VAN DE KLUCHTEN

In de onderzochte Brugse almanakken hebben we in totaal 200 moppen, grappige vertelsels en kluchtgedichten aangetroffen. Daarvan komen er 136 in aanmerking voor een inhoudelijke analyse. De "kluchten" die niet in aanmerking komen voor de kwantitatieve analyse zijn, enerzijds de moppen die meerdere malen voorkomen binnen de Brugse almanakken (8), en anderzijds de grappige vertelsels die niet echt als een mop kunnen beschouwd worden (gedichten en liedjes, 56). De inhoudelijke analyse van de moppen in de Brugse almanakken van de 18de eeuw is als volgt opgebouwd: een deel over de familiale relaties (50 op 136 moppen), het gezag en volksgeloof (39 op 136) waarin we de kluchten analyseren die expliciet over deze onderwerpen gaan, en een deel aangaande de morele kwalificaties en de beroepen of maatschappelijke posities waarin de groep van 136 moppen in hun geheel worden beschouwd.

Kluchten over familiekwesities.

De moppen in de Brugse almanakken besteden grote aandacht aan het gezin. In 50 van de 136 kluchten wordt er naar verwezen. De verhouding van het aantal moppen dat respectievelijk aan het huwelijk, de vrouw en de jeugd belangstelling schenkt, verschilt enigszins met de situatie voor Leuven. We zullen dat per thema kort uitwerken. We moeten er wel rekening mee houden dat er in de inhoudelijke analyse van Leuven meer kluchten aan bod kwamen (187). In die zin krijgen we soms een wat vertekend beeld, maar we zullen dat zo veel mogelijk proberen te vermijden.

22 Vanhoenacker Jochen, *Moppen in de Leuvense en Brugse almanakken uit de achttiende eeuw. Een kwantitatief onderzoek naar het verschijnsel "klucht" en een inhoudelijke analyse tot bepaling van het wereldbeeld*. Onuitg. Lic. Verh., K.U.L., 1998, pp.43-44.

Het gezin was in het Ancien Régime een instelling die een sociale, economische en religieuze eenheid vormde. Demografische studies tonen aan dat, wegens de geringe omvang van het gemiddelde gezin, in de meeste gevallen het zogenaamde nucleaire type (kerngezin of conjugaal gezin) overwegend moet geweest zijn tijdens het gehele Ancien Régime en zeker tijdens de 18de eeuw, ook in de Zuidelijke Nederlanden. Alle toespelingen op familie en gezin in de almanakken van de 18de eeuw verwijzen dan ook naar het vadermoeder-kindergezin, eventueel inclusief inwonende grootouders en dienstdoden.

De verhouding man-vrouw is een thema dat in de ganse 18de eeuw in de almanakken aan bod komt. Er werd zowel expliciet als impliciet naar verwezen. In de onderstaande tabel hebben we de moppen opgenomen die expliciet handelen over de huwelijksituatie. De tabel is opgesteld aan de hand van een aantal negatieve en positieve kwalificaties, die per nummer een duo vormen.

CATEGORIE	VROUW	MAN
NEGATIEF	door echtgenote	door echtgenoot
1. overspel, bedrog	1	-
2. tiranniek huwelijk, ongelukkige staat	2	3
3. trouwen om geld of gedwongen huwelijk	-	-
4. seksualiteit	1	-

Subtotaal 1:	4	3
--------------	---	---

POSITIEF	voor echtgenote	voor echtgenoot
1. trouw	-	-
2. gelukkige staat, goed huishouden	-	-
3. trouwen uit liefde	-	-
4. seksualiteit	-	-

Subtotaal 2:	0	0
--------------	---	---

Totaal:	4	3
----------------	---	---

Het huwelijk in de Brugse moppen kwam maar beperkt aan bod. We vonden slechts 7 kluchten die er expliciet naar verwezen. In de Leuvense almanakken waren er 26 grappen. Uit de tabel blijkt dat alle kluchten er een negatieve waardering over het huwelijk op na

houden. Voor alle paren komt dus alleen de negatieve kant van het huwelijk naar voren. Er werd dus vooral gespot met het huwelijk in de moppen, wat natuurlijk wel inherent is voor een grap. Toch zegt het iets over de visie op het huwelijk in de moppen in de Brugse almanakken van de 18de eeuw. In de bespreking hieronder zullen we bijgevolg enkel de negatieve categorieën illustreren.

De eerste categorie gaat over overspel en bedrog. We hebben één mop over een overspelige vrouw aangetroffen.²³ Een heer vertelt een dievenverhaal aan zijn tafelenoten. Hij kwam namelijk de kamer van zijn echtgenote binnen en betrapte een jongeman in de kast. Deze repliceerde: *"Verschoond my, Mynheer ik ben beschaemt van te bekenen dat myn voornemen was een juweel te stelen voor het welk gy niet genoeg en zorgt."* De heer had echter medelijden met de jonge bange dief en liet hem gaan. De man is zeer naïef en denkt dat de minnaar een juweeldief is. Met de naïviteit van de "hoorndragers" werd uitermate gespot. Overspel door een man gepleegd, kwam niet naar voren in de onderzochte Brugse moppen.

De tweede categorie moppen heeft het over een tiranniek huwelijk of het huwelijk als een ongelukkige staat. Het is opmerkelijk dat we 3 tirannieke mannen en "slechts" twee "kwaede" vrouwen tegenkwamen. De moppen gaan meestal over dronkaards die hun vrouw mishandelen. Vrouwenmishandeling werd sterk afgekeurd in de kluchten, maar de man mocht echter de controle niet verliezen. Een pak slaag voor een ongehoorzame vrouw was, indien nodig, een verantwoord reactie. Van grappen over een tirannieke vrouw binnen het huwelijk zijn er blijkbaar meer variaties:

*"Elk begeert om meer als hy heeft, lieve Guychelaers. Steven begeerde een jonge Meyt te trouwen, hy trouwt met die hy begeerde; jonge telgen van zyn zaed te zien, hy krygt die; hy begeerde met zyne Jannemoeye in weelde gerust te leven, maer hy moest in onze vrouwestraete woonen, want zy trommelden hem op zyn maes en schopte hem buyten, schoon hy wilde zyn den baes: dan klaegde Steven had ik gebleven jong gezel, 'k was van dit duyvels vel bevryd myn leven: zoo is het noyt van pas. Zyn is geen myn, 't Myn is geen zyn."*²⁴ Deze mop dient tot spiegel voor de jeugd en wil hen behoeden voor een overhaastig huwelijk.

"Een hevige vrouwe die niet zeldzaem is", werd door haar moegetergde man geslagen waarbij zij haar arm brak. Toen de dokter 60 kroonstukken vroeg voor zijn visite, antwoordde de echtgenoot: *"... daer zyn*

23 "Nieuwen Almanach", Tot Brugge, Bij Cornelis De Moor, 1799.

24 "Vermackelyken Almanak", Tot Brugge, By Cornelis De Moor in de Philipsstokstraet, 1784.

60 kroonen en nog 60 daer by in voldoening der tweede onderneming die gy zult moeten doen in't eerste gekyf dat ik met haer nog zal hebben. Dit voornemen van den man verschrikte zoodaenig het wyf dat zy van dan af gevoegzaam wierd.”²⁵ Deze klucht is een duidelijke aansporing voor de mannen om zich niet te laten doen door hun bazige vrouw. Mannen die “onder de sloef lagen” werden in de moppen van de 18de eeuw veel uitgelachen, omdat ze hun verantwoordelijkheid niet durfden nemen.

In een andere mop richt de auteur zich rechtstreeks tot zijn publiek: *“Zeer lieven Lezer, hoort eens hoe dat die van SPARTEN een Wet maekten, de welke zy stiptelyk met groote oplettentheyd wilden doen onderhouden: en dat raekende de zaken van het Houwelyk; waer toe zy invoerden dry-derhande slag van boeten, de eerste voor die niet en trouwden, de tweede voor die te laet trouwden en de derde voor die een quaed wyf getrouwt hadden. De eerste propositien, die dunken my nog enig zints verdraegelyck te zijn, tot het welstand van een Republike, maer de derde die dunkt my onverdraegelyck te wezen: om reden als dat'er geen erger plaege, geen swaerder kruys, geen strenger boete noyt en kan bedacht worden voor den man, als gansch zyn leven vervoegt wezen, aen een boze en toornige vrouwe.”*²⁶ De boodschap wordt in deze mop zeer mooi omkleed door te verwijzen naar de oude Grieken. Deze werden immers aangezien als rechtschapen en wijze mannen, die het goede voorbeeld gaven. De interpretatie van hun derde “wet” is de pointe van de mop, waarin opnieuw gewaarschuwd wordt voor “boose” echtgenotes.

Moppen over trouwen om geld of gedwongen huwelijken hebben we niet gevonden in de Brugse almanakken van de 18de eeuw. In de Brugse moppen lijkt de seksualiteit binnen het huwelijk, een taboe te zijn. De kluchtjes verwijzen ernaar in verdekte termen.

De negatieve visie over het huwelijk weerklonk dus ook in de moppen in de Brugse almanakken van de 18de eeuw. We geven tot slot een kort mopje die deze gedachte goed uitdrukt: *“Men raede eenen Vader te wagten van zynen Zoon uyt te trouwen tot dat hy wyzer was, uwen raed en moet niet gevolgd worden, antwoorde hy: want als mynen zoon wys word, hy en zal niet trouwen.”*

25 *“Nieuwen Brugschen Comptoir Almanach”*, Tot Brugge By Petrus Parain, Boekdrukker, in de Breydel-straete, 1787.

26 *“Almanack ofte Sterre-Raedinge”*, Tot Brugge, by Jan Bapt. Macqué in de Breydel-straete, in 't sweerd. 1764.,

CATEGORIE	VROUW
NEGATIEF	
1. listige weduwe, oude vrijster	2
2. hoer, verleidster	2
3. roddelaarster, bemoeiziek, kwaadstokend	5
4. gierig	1
5. duivelin, boos, kwaadaardig	4
6. oud, lelijk	3
7. boers, zat	3

Subtotaal 1:	20
--------------	-----------

POSITIEF	
1. jong, mooi	2
2. onschuldig	-
3. vroom	-

Subtotaal 2:	2
--------------	----------

Totaal:	22
----------------	-----------

“Vanuit een mannelijke optiek zag de almanak de vrouw het liefst als een bespottelijke, hatelijke en belachelijke figuur. Het zwakke geslacht werd in grote variatie van verhaaltjes, voorvallen en kluchtjes afgedaan als kwaadstokend, bemoeiziek en hoogst inferieur. Hierin sluit de almanak aan bij een sinds eeuwen bestaande traditie van misogynie.”²⁷ Vanuit de traditie was er een voortdurende angst en misprijzen ten opzichte van de vrouw. Ze werd ervan beschuldigd door haar aangeboren gebreken de zonde in de wereld te hebben gebracht (cf. de Griekse Pandora of de Bijbelse Eva). De christelijke leer onderschreef deze positie en legde de vrouw een ondergeschikte positie op. Aan het thema van de vrouw op zich werd duidelijk meer aandacht besteed dan in het kader van het huwelijk. We vonden 22 moppen waarin een vrouw de hoofdrol speelde. Ze krijgt ongeveer dezelfde aandacht als in de Leuvense grappen (23 moppen). De vrouw werd ook in de Brugse kluchten overwegend negatief beoordeeld, met 20 negatieve kwalificaties tegenover 2 positieve. Het feit dat de producenten van de

27 Mortier Marijke, “Gentse almanakken uit de 16e, 17e en 18e eeuw.”, in: *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, 1984, pp. 267-290. Hoe predikanten zich over vrouwen uitlieten kan men lezen bij Rotsaert Katelijne, *Tussen Eva en Maria. De vrouw volgens de predikanten van de 17de en 18de eeuw*. Aartrijke, 1992.

almanakken uitsluitend mannen waren, heeft hiermee allicht iets te maken.

De twee Brugse moppen over listige weduwen en oude vrijsters zijn gelijkaardig aan deze in de Leuvense almanakken. De rol van de vrouw als "verleidster" werd in 2 grappen weergegeven. Een mooi voorbeeld is de klucht over een reis naar Blankenberge in het gezelschap van "haantjes en kippetjes". Enkele jongemannen luisteren naar de "geheimzinnige" praat van dames die zich in de kleedhokjes bevinden. *"Het is een jaer geleden dat ik my op eene blankenbergsche voyage begaf; het gezelschap bestond uyt vier haentjens, gevolgd door zes schoone en onbevrozen hinnjetjens; wy geestigden ons op eene alderlieffelykste maniere, en mande wiert niet vergeten van opgeschud te worden. In de bestemde stad aengekomen zynde, begonnen wy te spreken van onze lichaemen te verkoelen in de woeste zee baeren; onze Venus-dieren keeken elkanderen, vier onder hun begaeven zig nae het Secreet-huys, ik, met eenen mede-maet gingen als kloeke soldaeten hun bewaeren, meer uyt curieusheyd als uyt noodzaakelykheyd; men begon daer te spreken van geheymen der vrouwen, de koppen kwamen by een, eene van hun zeyde eyndelinge: ik kan deezen keer in dit liefelyk water myne natuereyke begeerten niet verkoelen, Ja het is alzoo, eene tweede zeyde: Ik zedert gistermergen voor my wat ongeluk! Eene derde was verblyd dat zy alleen niet was die haer moeste vernoegen deezen keer dit verkoelende plaizier met eene treurende oog te bezigtigen; de vierde gaf voor raed van te zeggen dat zy hun pakstjen of hunne kleederen vergeten hadden om zulkdanig amusement by te wonen. Men trekt de deur open, en zyn grootelyks verbaest ons daer te vinden die alles afgelusterd hadden. Ziet hoe de lieffelyke vrouws-persoonen ons hedendaegs de ooggen willen verblinden, en hunne geheymen voor bloemkens op onze mouwe vesten. Op vrouwen 'uw'betrouwen, En stelt nooyt met vasten zin, Door hun vleyen, zy verleyen, Zoo het was van den begin."*²⁸ De boodschap wordt er zoals gewoonlijk na de mop bijgevoegd, opdat de lezer er geen andere interpretatie zou aan geven.

De derde categorie is het best vertegenwoordigd (met 5 moppen), ze hekelt het karakter van de vrouw als "roddelaarster", die altijd en overal kwaad wil stoken. "Den agterklap" was een geliefkoosd onderwerp in de moppen. Een prachtige, enigszins verdekte, grap gaat over een groep kalveren die een voorbijkomende maagd tot prinses kronen: *"Gelyk myne Brugsche maegd die ik dit jaer als prinsesse der kalver merkt vertoonen en waer van de historie is luydende als volgt: Het was nu al*

28 "Nieuwen Almanach", tot Brugge, by de Weduwe De Moor en Zoon, in de Philipsstok-straat, 1802.

eenige honderde jaeren dat de kalveren in deze omstreken zonder opperhoofd leefden, willende volgen den aerd van zommige heur mede-schepzelen, hebben eens eenige onder hun op hunne vergaeder-plaetze beraemd van eene godinne of prinsesse te nemen voor hun hoofd. Het gebuerde gelukkiglyk in dien oogeblik dat'er eene maegd passeerde, de kalveren verliefte zynde op haere uytwendige schoonheyd, dogten geen betere keus te kunnen doen? Men was bezig met de voyzen aen te nemen, als'er eenen het woord nam en zeyde "Uwe gedagten wegens myne bekende maegd zyn zeer goed van beyde kanten, want zy door de grootheyd van ons geslagt beter gelegentheyd vinden zal om haere agterklappende geveynstheyd haestiger en verder te verspreyden, men zal ook dienen om te gaen zien wat'er elders omgaet, het gene zy tot nu toe met eenen dienaer heeft moeten doen; komt de ziekte of de dood eenen van ons weg te nemen door de grootheyd van ons geslagt zal zy dit niet ondervinden. Men hoorde ras van alle kanten een geroep en zy wierde aengenomen voor hunne godinne of prinsesse. Haer nieuw ampt heeft haer eene grooter pretantie doen bekomen. My dunkt ook dat den keus op weynige maegden beter toepasselyk was als op haer, want den haet en de bevektheyd van haere tonge doen my gelooven dat zy weynig meer reden bezit als haere onderdaenen." ²⁹ Aangezien de boodschap eerder impliciet wordt meegedeeld, wordt hij nog eens verduidelijkt: "Dat alle menschen van myn gedagt waeren zy zouden grootelyks den agterklap ver achten, want niet is meer te mispryzen als dit kwaed, en zy zouden zoo dikwils hunne vrienden niet zien hunne vyanden worden. Haet altyd d'agterklap, wilt op u eygen letten, Dan en zult gy op u noyt geen misbaet trekken, De vrienden die gy hebt, 't zy man, maegd ofte vrouw, Zullen u voor altyd wezen lief en getrouw. Zoo dan stoort noyt de liefd'door eenigen agterklap, Anders word gy van menig mensch grootelyks veragt Lezers neemt 't voor een less', wie dat het lezen mag, Daer door zult gy misschien krygen beter gedag." De mop heeft eveneens een moraliserende functie in de Brugse almanakken van de 18de eeuw.

In de laatste rubrieken onderzochten we enkele karakteristieken die aan de vrouw werden toegeschreven in de Brugse moppen. We troffen vb. één expliciet verhaaltje aan over: "Een oud wyf, by uytstekentheyd gierig,...." ³⁰ Over de vrouw als "duivelin" of "woesteling" vonden we 4 moppen. Een typisch voorbeeld van een geviseerde groep vrouwen is dat van de "groen- of appelwyven". Deze vrouwen werden aanzien als woeste en scheldende vrouwen in de moppen. Een schoenmaker haalt een list uit met een appelverkoopster met als gevolg dat: "de

29 "Nieuwen Almanach", tot Brugge, by de Weduwe De Moor en Zoon, in de Philipsstok-straet, 1801.

30 "Nieuwen Almanach", Tot Brugge, by de Weduwe van Franciscus Beernaerts, in de Breydel-strae, 1769.

koopvrouw dit hoorende heeft al haer appelen nae zyn kop gesmeten en in den winkel van den schoemaeker ook, en uytgevallen gy kont wel denken hoe, gelyk de appel wyven het niet verre en moeten zoeken om iemand te bekladden. Daerom Schoemaeker, let par naesten wel op uw zaeken, Wilt gy met 'geen appel wyf meer in ruyze geraeken.'³¹ Over oude en/of lelijke vrouwen vonden we drie moppen. Als voorbeeld geven we de beschrijving van een lelijke vrouw: "Hy en hadde geen groote genegentheyd voor haer, want zy was zoo leelyk als eenen baveaen, haere nus quam bynaer in haeren mond, en haer kinne krulde tot boven haere mond, en hadde 2 druypende oogen, zoo dat zy altyd met een floes over haer aenzigt was hangende om dat men haer niet wel en zoude gezien hebben."³² In de kluchten stonden er drie verwijzingen naar "zatte of boertige" vrouwen. In de volgende mop spot een waard met een zat, nochtans een goed moedertje, oud vrouwtje. Na de markt gaat het vrouwtje naar de herberg om te ontbijten... "maer haer gelach klor op tot thien half pintiens, soo dat sy al tuymelende met een gebroken tonge sey, heer waerd wat ben ik schuldig, voor't eten sey hy soo veel, voor de rest gy weet wel wat 10 half pintens kosten, wel myn Heer sey sy ik ben'er niet meer als 9 quad, want meer als soo veel gaen'er in myn lyf, ik heb t'menigmal gemeten. Goed moedertje antwoorde den weerd, het kan zyn dat'er niet meer als negen half pintjens in u lyf gaen, maer het thiende is nu in't hooft geklommen."³³ Een ander mopje heeft het over de boertige vrouw van Socrates. Hij lost echter alles zeer nuchter op en wordt als voorbeeld van geduld aangehaald: "Syt verdraegzaam als den Philosoph Socrates met zyn spytig wyf; want als hy eens in de Zonne zat en studeerde, goot zyn wyf een pot met drek van boven door het venster op zyn hoofd; waer op den Wysgeer om-hoogziende, zeyde: Ik dogt, dat'er agter den donder eene hagel vlage zoude gevallen hebben, en studeerde voort."³⁴

In de moppen van de Brugse almanakken uit de 18de eeuw was de vrouw dus een geliefkoosd onderwerp van spot, zij werd voorgesteld als een kwade, tyrannieke en lelijke figuur. Toch vonden we in 2 moppen de vermelding van een mooie en verfijnde vrouw, maar aan dit aspect van de vrouw werd geen enkele volledige mop besteed.

31 "Nieuwen Brugschen Almanach", Tot Brugge, by Petrus Parain, woonende in de Breydel-sraete, 1797.

32 "Nieuwen Brugschen Almanach", Tot Brugge, By Petrus Parain, woonende in de Breydel-sraete, 1797.

33 "Nieuwen Almanach", Tot Brugge, By de Weduwe van Franciscus Beernaerts, in de Breydel-sraete, 1769.

34 "Vermaekelyken Almanak", Tot Brugge, By C. De Moor in de Philipsstok-sraet, 1784.

CATEGORIE	JEUGD
NEGATIEF	
1. verwaarlozing van ouders door kind	1
2. ongehoorzaam t.o.v. volwassenen, geen respect	3
3. deugnieterij, delinquentie, spotten	5
4. bruidsschatjagers (M.), vrouwenjagers	4
5. manziek, wellustig (Vr.)	4
Subtotaal 1:	17
POSITIEF	
1. affectieve band ouders-kind	1
2. gehoorzaam t.o.v. volwassenen, respect	1
3. deugdzame opvoeding	2
4. liefde	-
Subtotaal 2:	4
Totaal:	21

Er gaat heel wat aandacht uit naar de jeugd in de moppen van de Brugse almanakken. Dat was ooit anders, vóór de 18de eeuw stond het kind niet centraal in het gezinsleven. De jeugd werd bekeken als miniatuurvolwassenen. De kinderjaren aanzag men als een tijd van totale afhankelijkheid en de notie dat hun fysische en emotionele behoeften zouden verschillen van deze van de volwassenen was onbekend. Tijdens de 18de eeuw infiltreerden de "moderne" opvattingen echter langzaam langs de sociale ladder.³⁵ In deze moderne mentaliteit brengen het kinderen hebben meer plichten dan rechten mee. Dit leidde bijna automatisch tot een grotere aandacht voor het kind. Volgens M. Mortier voltooide dit proces zich vooral bij de burgerij, waarin de relatie ouders-kinderen gevoelens als genegenheid en liefde een steeds belangrijkere plaats gingen innemen. In de 18de-eeuwse almanak wordt er bijgevolg vaak gewezen op de taak van de ouders om hun kinderen met zorg en liefde op te voeden. Een "deugdzame" opvoeding, een goed opgevoede zoon of dochter, verleende bovendien een zekere status. Dit wordt weerspiegeld in de

35 Mortier Marijke, *Inhoudsanalyse van de Gentse almanakken uit de 16e, 17e en 18e eeuw*. Onuitg. Lic. Verh., R.U.G., 1981.

moppen. De jeugd wekte duidelijk belangstelling op, met 21 moppen is zij relatief gezien even goed vertegenwoordigd zoals ook in de kluchten van de Leuvense almanakken. Het feit dat er 17 van de 21 over negatieve kwalificaties gaan, beaamt nog maar eens dat de moppen een spiegel voor de jeugd en de opvoedende ouders wilden zijn. Door aan te tonen hoe het niet moest, kon de grap zijn moraliserende functie vervolmaken.

Over de verwaarlozing van de ouders door hun kinderen hebben we een interessante mop gevonden. Het thema ligt in de lijn van de zorg van de kinderen als de ouders "op pensioen" gingen. Vermits ze dan geen enkele bron van inkomsten meer hadden, was het de taak van de jongeren om hun vader en/of moeder te onderhouden. De thematiek van het "aasen" op de nalatenschap komt eveneens aan bod in het voorbeeld. Een rijke oude man wordt verwaarloosd door zijn kinderen en bedenkt een list: zij die hem het best verzorgen, krijgen zijn schatkist. "Men moet nu niet vraegen, of hem iets ontbrack, niet uyt liefde van hem, maer om syn gelt." Na zijn dood openen de kinderen de koffer, maar zij vinden niets anders dan stenen en "ieder bekende syn faut, en seyden, dat sy hunnen verdienden loon hadden."³⁶

De tweede categorie in de tabel gaat over het gebrek aan respect voor volwassenen of over de ongehoorzaamheid in het algemeen. Drie moppen bevatten verwijzingen naar dit thema. Eén daarvan handelt over een gestrafte zoon, omdat hij edellieden die op bezoek kwamen, nooit aansprak.³⁷ In een andere mop moest een jongetje zijn blinde oom begeleiden. "Als sy nu eens voor by een brakeuken gingen" kreeg de jongen een stuk gebrad. Hij at het echter alleen op en nadat de blinde dit merkte, nam hij "daer op zyn stok, en doet den schelm over den rug de boet-passie singen: soo dat den guyt na 't gebrad dit nagereckt moest voor lief nemen." De deugniet zon op wraak en wanneer ze onder een lage portiek passeerden, vroeg hij zijn oom om over een kuil te springen. De man stoot daarbij zijn hoofd en "den slimmen vogel" zei "wel oom, heb je 't gebrad konnen rieken; so had gy dese pylaer ook behooren te rieken."³⁸

De derde categorie behelst de deugnietterij, gaande van fratsen tot delinquentie, die de jeugd uithaalt. In 5 moppen vonden we daarvan een vermelding. In vergelijking met Leuven, waar 12 kluchten dit

36 "Den nieuwen Brugschen contoïr Almanach", Tot Brugge, By Pieter vande Capelle, in de Breydel-straeete, 1742.

37 "Nieuwen Brugschen Almanack", Tot Brugge, By de Weduwe van F. Beernaerts in de Breydel-straeete, 1785.

38 "Nieuwen Almanach", Tot Brugge, By de Weduwe van Jan Baptist Macqué in de Breydel-straat, 1769.

onderwerp behandelen, valt dit nog mee. In de moppen van de Brugse almanakken dient dit thema vooral om op de gebreken van de volwassenen te duiden. Een jongen haalt een frats uit met een oudere persoon, die hem laat vangen door bijvoorbeeld zijn bezetenheid van geld of gierigheid. We geven op deze plaats geen voorbeeld ervan omdat deze moppen aangehaald worden bij de morele kwalificaties en/of beroepen waar ze ter illustratie van het thema het best op hun plaats zijn.

Een aspect dat goed tot uiting komt in de moppen is de wulpsheid van de jongemannen of jonkvrouwen. We hebben daarover 4 kluchtjes aangetroffen. Ze geven allemaal blijk van jongelui die zich laten leiden door hun verliefdheid of wellust, waarvoor ze naderhand berispt worden. De meeste voorbeelden gaan weliswaar over de meisjes, die door hun schoonheid uit zijn op verleiding. Het is aan de jongens om daaraan te weerstaan. Enkele voorbeelden:

Een mooie juffrouw vroeg de lijst van gesneuvelden aan een officier, om te vernemen of haar geliefde nog in leven was. De officier repliceerde: *"dat hy haer die soude besorgen, indien sy hem de lyst wilde geven van alle die sy door haere schoonheit gequetst hadde."*³⁹

"Een zeker Juffrouw, die niet en wilde trouwen, maer nochtans heel geirn in het gezelschap was van die, de welke van een dochter een vrouwe konden maken" schiepte op over haar zuivere maagdelijkheid. Een jonkman zei daarop: *"Uwe Toilette heeft u het eerste Spoor-slag gegeven, in het beschouwen van uwe schoonheyd die u tot zulke groote verwaentheyd heeft gebracht, dat gy liever een jongman salueerde als een dochter: ten tweeden, het deure-wachterschap, het welke gy buyten de wete van uwe ouders, zoo langen tyd hebt bedient, heeft u ook al in groot perykel gesteld, bezonder in den duysteren avond, ten derden Juffrouw, ik merk heden wel aen uw gedrag, als dat uw maegdom begint tamelyk ryp te worden, de wyl gy u daegelyks komt begeven in de occasie waer dat gy by beval het zelve kont verliezen."*⁴⁰

Positieve kwalificaties van de jeugd komen eveneens voor in 4 moppen. Voor de affectieve band tussen de ouders en hun kinderen verwijzen we naar de mop op het einde van deze paragraaf. De andere twee positieve kenmerken kwamen tot uiting in kluchten die onder een ander thema zijn geplaatst. Er werden dus geen volledige moppen gewijd aan de deugdzame of gehoorzame jeugd. De reden daarvoor ligt bij de rol van de mop als spiegel voor de jeugd, door te

39 "Nieuwen Almanach", Tot Brugge, By J. en F. Beernaerts in de Breydel-strae in S. Xaverius, 1747.

40 "Almanack ofte Sterre-Raedinge", Tot Brugge, by Jan Bapt. Macqué in de Breydel-strae, 1764.

tonen hoe het niet moest en de berispingen die daarop volgen. We willen dit deel afsluiten met de verwijzing naar een lange klucht die in feite alle besproken thema's over het gezin bevat, aspecten van een onschuldige jeugd, de bezorgde de moeder, de weduwe, het trouwen om geld, "den slechten tyd", listen van een kwaadstokende vrouw, wellustige jongemannen, verleiding, visie op taak van de vrouw in de maatschappij, etc.⁴¹

Het gezag en het volksgeloof in de kluchten.

Na het gezin zullen we de bredere maatschappelijke thema's wereldlijk en kerkelijk gezag enerzijds en volksgeloof anderzijds, zoals die uit 39 (op 136) moppen naar voren komen, onderzoeken. Binnen de rubriek gezag maken we dus een onderscheid tussen de wereldlijke en de kerkelijke overheid.

Bij de wereldlijke overheid onderscheiden we een lokaal en een centraal gezag. Onder de term "lokale overheid" verstaan we de stedelijke rechtbanken en hun ambtenaren. De centrale overheid wordt vertegenwoordigd door de vorst en zijn hofhouding. Voor beide segmenten stelden we 3 positieve en 3 negatieve kwalificaties op. Het wereldlijk gezag krijgt de meeste aandacht in de moppen van de Brugse almanakken uit de 18de eeuw. Met 24 kluchten op een totaal van 39 neemt zij bijna twee derde van de verhaaltjes voor haar rekening.

41 "Nieuwen Brugschen Comptoir Almanak", Tot Brugge By Petrus Parain, in de Breydel-straeete, 1787. Zie bijlage 2: 4 Brugse kluchten (klucht nr.1).

CATEGORIE	WERELDLIJKE MACHT	
	LOKAAL	CENTRAAL
1. onrechtvaardig, zwak, beïnvloedbaar	4	1
2. negatief t.o.v. lagere klassen	1	-
3. wreed, repressief	1	1

Subtotaal 1:	6	2
--------------	---	---

POSITIEF	WERELDLIJKE MACHT	
	LOKAAL	CENTRAAL
1. rechtvaardig	-	4
2. vertegenwoordiger van hogere klassen	-	3
3. liefdadig, vroom	-	9

Subtotaal 2:	0	16
--------------	---	----

Totaal:	6	18
----------------	----------	-----------

Het beeld over de gezagsdragers is overwegend positief. Er zijn 8 negatieve kwalificaties tegenover 16 positieve. De positieve kenmerken situeren zich allemaal bij de centrale overheid, dit komt omdat er veel kluchtige verhaaltjes over de vorst zijn in de Brugse almanakken van de 18de eeuw. Vermits er tegenover de keizer, meestal Keizer Karel, altijd een positieve kijk is en er veel kluchten over hem gaan, krijgen we meer positieve kenmerken. De lokale overheid daarentegen werd altijd, in 6 moppen, negatief beoordeeld. De grappen bevestigen het corrupte beeld over de stedelijke rechtbanken en hun magistraten.

We zullen eerst de negatieve kwalificaties van het lokale gezag doornemen. Vier moppen bestraffen de slechte werking van het gerecht en haar ambtenaren. In een mop worden de persoon en de functie van de beul op een ironische wijze bekritiseerd door een dief onder de galg.⁴² *“Het proces tusschen eenen Dief en een Beul”* is een subtiele mop, die de werking van het gerecht hekelt: *“...den Dief zeyde [tegen de beul] kent gy u ambagt wel, waer hebt gy leeren hangen, geen Meesters of zy hebben eerst een Meester gehad, waer op den Dief zeffens een*

42 In de moppen van de Brugse almanakken uit de 18de eeuw is er ook galgenhumor aanwezig, zij het niet in zo een grote mate als in de Leuvense kluchten.

Proces-Verbal aen den grooten Raed vertoogde, dat het noodig was aen alle Amptenaeren eerst een Meester noodig was, om uyt ondervindinge een ander te leeren, dat hy begeerde te leeren hangen, indien den Beul konde zynen Meester aenwyzen, waer op den Raed uytviel, dat den Dief eerst den Beul moest leeren hangen voor een uere, en daer naer den Dief voor altyd, om in het toekomende van geen Dieven meer gereproceert te worden."⁴³

Een ander aspect is dat van de rekrutering van de jonge mannen. Die gaat uit van het centraal gezag, alhoewel ze in de praktijk door officieren werd uitgevoerd. We beschouwen het verhaal als negatief voor de centrale overheid. Het gaat over een kapitein die een stel jongelui met een list in het leger krijgt ingeschreven. Hij vroeg hen zijn testament te ondertekenen als getuigen, "maer sy waeren verwondert des nachts ontwerckt wordende om te vertrecken, dat sy geteekent hadden dienst t' aenveerden."⁴⁴

Eén mop weerspiegelt de negatieve houding van de "heer van 't dorp" tegenover een boer. Het gaat hier over dezelfde discussie als in de Leuvense mop, namelijk "wat tyd van 't jaer sy 't vroeylykste waeren."⁴⁵ De edelman verwijt de boer een varken te zijn waarop de boer de vergelijking maakt tussen zijn ezel en de edele heer.

De wrede aanpak van de ambtenaren werd gehekeld in één mop. Het verhaal gaat over de "drie bulten", dit zijn drie identieke broers die allemaal beweren dat ze met een rijke schoenlappervrouw zijn getrouwd. Om de ware echtgenoot te achterhalen, gebruikt de baljuw wrede praktijken *bailliu dede hun alle 3 ophangen onder de armen met bloote voeten om hun elk 25 slaegen te geven op de plant van hunne voeten.*"⁴⁶

De positieve visie in de moppen slaat enkel op de vorst, en dit is zoals gezegd meestal Keizer Karel die geprezen werd om zijn nuchter oordeel, zijn liefdadigheid en vroomheid. De moppen zijn meestal lang uitgesponnen verhaaltjes, vandaar dat we hier geen voorbeeld geven.

Er is enerzijds een uitgesproken positieve houding ten opzichte van de centrale overheid, in casu de vorst en anderzijds een zeer duidelijke negatieve visie op de werking van het gerecht, de magistraten of ambtenaren.

43 "Den Nieuwen Brugschen Almanach", Tot Brugge, By P. van de Kerckhove, 1807.

44 "Nieuwen Almanach", Tot Brugge, By de Weduwe van F. Beernaerts, in de Breydel-straet, 1769.

45 Ibidem, 1769.

46 "Nieuwen Brugschen Almanach", Tot Brugge, By Petrus Parain, woonende in de Breydel-straeete, 1797.

CATEGORIE	DE KERK
1. spot met regulieren	-
2. spot met de kerkpraktijk	-
3. spot met pastoors, bisschoppen	2
4. spot met protestanten	4
5. spot met begijnen	-
1. lof over pastoors, biechtvaders	-
2. lof over kardinalen	-
3. lof over koster	-
4. lof over vroomheid (kluizenaars)	-
Totaal:	6

De kerkelijke prominenten komen maar in beperkte mate aan bod in de moppen in de Brugse almanakken, zeker in vergelijking met Leuven, waar er 14 kluchten over dit thema gedrukt zijn. De visie op deze groep situeert zich enkel binnen de categorieën “spot met bisschoppen en protestanten”. Twee moppen maken een bisschop een beetje belachelijk. We geven een voorbeeld over een bisschop die peilt naar de kennis van een oude vrouw inzake haar catechismus: *“Zekeren Bisschop vraegde in 't catechiseren aen eene oude vrouw, die niet gelukkig geweest en was, hoe veel Sacramenten dat'er waeren. Zy antwoorde zes, en naemde die. En het Houweyck, ervaette den Bisschop, wie belet u te gelooven dat het een Sacrament is? 't Is eenen zoo heyligen ,zoeten en aengenaemen band. Wel als gy het Houweyck zoo goed vind, zeyde de oude, waerom en zyt gy niet getrouwt?”*⁴⁷

De tweede categorie die aan bod komt in de Brugse kluchten is de spot met protestanten. In de Leuvense almanakken ging het enkel over katholieke predikanten; in de Brugse moppen wordt het protestants geloof van de bespote figuur uitdrukkelijk vermeld.⁴⁸ Het voorbeeld dat we hieronder geven gaat over een *“jong Luyters Predikant”*, die normaal met een overdonderende stem de toehoorders aanlokt. Maar hij *“verloos op eenen oogeblyk syne geheugenisse, zoo als hy zoud beginnen te prediken*. Volledig in paniek schreeuwde hij zinloze woor-

47 *“Nieuwen Almanach”*, Tot Brugge, bij de Weduwe van De Moor en Zoon, in de Philipsstokstraet, 1799.

48 Op aanraden van promotor prof. Verberckmoes voegden we de moppen over predikanten in de Leuvense almanakken onder het katholieke geloof. De regel is: als er niet uitdrukkelijk vermeld wordt tot welk geloof de predikanten zich be-
 tuigen, mag men er van uitgaan dat het om katholieke predikanten gaat.

den uit:” *Want, naer, immers, doen, ja, dat, als, beminde Broeders, gaet, en zoo voort, tot dat den tyd van een uer of wat meer verlopen was.*” De toehoorders dachten dat zij te ver af of te dichtbij stonden om het goed te verstaan en meenden “*dat sy noyt beter predicatie gehoort hadden, maer dat het jammer en beklaegene weirdig was, dat het gehoor door den weerklink van de kerk een weynig belemmert was. Dan redde zig den Predikant, en de Toehoorders beslooten in 't toekomende de eene betere plaets te zoeken.*”⁴⁹ De auteur van dit verhaal heeft blijkbaar ook de bedoeling erop te wijzen dat de gelovigen heel weinig begrijpen van de inhoud van een predikatie.

De rest van de moppen stellen de protestanten en andere gelovigen in een belachelijk daglicht. Een grap over een “*Queker*” lacht met de geloofsinhoud van deze religie: “*Den Queker in 't Water. Amsterdam een Queker dacht dat syn geest getuygde hy moest in 't water springen, gelyck hy dede; en alsoo 't leeg water was, hy spronck tot de middel toe in de modder;... Een voorbijganger weigert alle hulp en riep: "mynen geest getuygt, ick u daer niet sal uyt helpen, laetende hem in den modder steken.*”⁵⁰ Een andere mop drijft de spot met de gierigheid van een Engelse dominee, die zijn testament opstelt.⁵¹

Het thema volksgeloof hebben we ingedeeld in 3 categorieën: bijgeloof, remedies en toverij. In het totaal zijn er 9 moppen (op een totaal van 136), die verwijzen naar dit thema wat niet veel is in vergelijking met de andere onderwerpen.

De grappen omtrent “bijgeloof” vormen, net zoals in de Leuvense almanakken, de grootste groep binnen het aspect “volksgeloof”. In 5 kluchten wordt er gelachen met het bijgeloof. We hebben vijf items geselecteerd, waarin we de mop kort beschrijven. We vonden geen enkele klucht over het trotseren of niet geloven in duivels en geesten.

CATEGORIE	BIJGELOOF
1. vinkenvanger gelooft dat zijn vinken de duivel zijn	1
2. commissaris denkt dat hij tegen 1000 duivels tegelijk vecht	1
3. man gelooft in een behekst “kak-huys”	1
4. officier verkleed (bal) als duivel veroorzaakt een dode en een zware ziekte	1
5. timmerman denkt achtervolgd te zijn door een dode	1
Totaal:	5

49 “*Den vermaekelyken Brugschen Almanak*”, Tot Brugge, By Cornelis De Moor, in de Philipsstok-straet.

Uit de tabel kunnen we opmaken dat vooral de angst voor de duivel en aanverwanten doorklinkt in de moppen, 3 van de 5 kluchten verwijzen daarnaar. Voor Leuven kwamen we tot dezelfde conclusie. Alhoewel de situaties allemaal verschillen, valt het op hoe dikwijls er gesproken werd over de duivel die een andere gedaante aannam om het kwaad op aarde te kunnen verspreiden. Angst voor de duivel was omnipresent, omdat zijn gevaar "overal" in schuilde. In de moppen van de 18de eeuw werd met dit geloof gelachen en gespot. De personen, die in dergelijke fenomenen geloofden, werden in de kluchten bestempeld als simpele en domme figuren. Het eerste mopje gaat over een vinkenvanger, die in zijn vinken de gedaante van de duivel ontwaart. Het is echter een ontsnapte papegaai die boven in een boom voortdurend roept: "Ach, wat doet dat zeer".⁵² De tweede mop betreft een commissaris die een "dief" moet aanhouden. Het is in werkelijkheid een ontsnapt varken, de ambtenaar smijt er zijn mantel over en dondert er mee van de trap. Hij vertelde voort dat hij met "1000 duivels tegelijk" gevochten had.⁵³ Een kluchtig verhaal is dat van een man die gelooft dat zijn "kak-huys" behekt was: *"Uyt Kakkerland. Heeft men bekent-makinge bekomen, dat eene wel-geborene katte zig hadde met groote stilligheyd in den bril van het kakhuis begeben, zoo da sy daer eenige uren haere ruste hadde genomen, tot dat een wel-gevelescht aersgat de locht-buysze van het voorgenoemde kakhuis heeft toegesloten; zoo dat de voorzeyde katte, als ademloos zynde, zig met alle buytensporigheyd naer het voorig gat heeft begeben, om haeren wytgang te konnen vinden; maer ziende, dat haeren gewoonelyken weg 't eenemaal was afgesneden, heeft sy de zelve met alle dapperheyd gezogt, waer op dien welgevelesden man, al schuddebollende, met bevende voeten en handen, naer moeder is gelooopen, om een Fransch liqueurtje, op dat hy daer mede zoud afspoelen alle syne geleden benouwtheyd. Weynig tyds daer naer, heeft hy de zelve zwaerigheyd ontmoet, zoo dat hy tot op heden noyt ongewapent, met stok of bessem, of verzelt van syne minderjarige kinderen ontrent de plaets durft naderen; syn schrik en agterdogt, zeg ik, is tot heden zoo uytnemende groot, dat syn lippen van vreeze aen syn rugge-graet plakken, en dat hy niet bequaem is een woord langst syn agterste te spreken zonder stank; de krollen van syn gepoeyert hair geduerig tegen malkanderen*

50 "Den nieuwen Brugschen Comptoir Almanach", Tot Brugghe, By Jacobus Beernaerts Drucker 's Landts vanden Vrijen, 1734.

51 "Nieuwen Brugschen Comptoir Almanach", Tot Brugge By Petrus Parain, in de Breydel-straete, 1787.

52 "Nieuwen Almanach", Tot Brugge, By de Weduwe van F. Beernaerts, in de Breydel-tract, 1769.

53 "Nieuwen Brugschen Comptoir Almanach", Tot Brugge, By Petrus Parain, in de Breydel-straete, 1787.

rammelen, gelyk een glaezen beyaerd, geweven zynde van verbrande schaevelinge. Syn gryzen baerd is heel zwart geworden, de traenen springen hem nog geduerig uyt syne pollevien, zoo van de pyn, als van het spyt, om dieswille dat hy nog maer dry dagen oud zynde, die zelve katte heeft konnen dooden, gelyk syne jongste dogter hem dikwils geprezenteert heeft te doen, gelyk hy zelf moet bekennen (niet met eenen geleenden of gehuerden) maer met syn eygen mond.”⁵⁴

De mop van de vierde categorie is een klucht die in vele variaties voorkomt, hij was in ieder geval erg populair. Het hoofdpersonage is een officier, die als duivel verkleed is en allerlei situaties zozegzegd veroorzaakt. Bij zijn aankomst de volgende dag vernam hij “het meysen ziek lag om dat zy van den duyvel in den nacht bezogt was; en 't gerugt liep in de stad dat den duyvel eenen dooden gehaald had; welk gerugt zoo veel te meer van zommige personen geloofd wierd om dat den dooden een Procureur hadde geweest. De Procureurs moeten aldaer een goede naem hebben om dat zy daer zoo bemind worden.”⁵⁵

De kluchten die verwijzen naar plezante remedies zijn niet zo talrijk, dit in tegenstelling tot de vele remedies in de pronosticaties.

CATEGORIE		REMEDIES
	Personen die de remedie Aannemen	Personen die de remedie “aanbevelen”
1. verjongingsmiddel	“oude wyven”	“eenen uytmuntenden konstenaer”
2. magnetische kracht geneest doofheid	Zwitser officier	edele dame
3. een ziek lichaamsdeel afwijzen, genezen en weer aanwijzen	Omstanders	Carlo Sparium

Totaal:	3
----------------	----------

Van de drie remedies geven we in bijlage maar één voorbeeld omdat deze kluchtige verhaaltjes erg lang uitgesponnen zijn. De eerste remedie is een verjongingsmiddel voor “zeer oude wijven”, de mop toont zeer mooi de ijdelheid van de vrouwen aan.⁵⁶

54 *Den Vermaekelyken Brugschen Almanak*, Tot Brugge By Cornelis De Moor, in de Philipsstok-straet, 1777.

55 *“Nieuwen Brugschen Almanach”*, Tot Brugge, By Petrus Parain, woonende in de Breydel-straeete, 1797.

56 *“Den Vermaekelyken Brugschen Almanak”*, Tot Brugge By Cornelis De Moor, 1779. Zie bijlage 2 (klucht nr.2).

CATEGORIE	TOVERIJ
1. ezel verandert in een student	zatte boer gelooft het

Net zoals in de Leuvense moppen komt de toverij maar één keer aan bod, maar ze werd dan ook ronduit belachelijk gemaakt. Algemeen genomen was het volksgeloof nog aanwezig in de moppen van de Brugse almanakken, maar diegenen die er geloof aan hechtten werden bespot en aangezien als lichtgelovige mensen.

Morele kwalificaties in de moppen

De moppen die geanalyseerd werden per thema verheerlijkten enerzijds de goede levenswijze en bekritiseerden anderzijds de negatieve eigenschappen op een grappige manier. De analyse beperkte zich echter tot kluchten die expliciet verwezen naar bepaalde thema's. Om na te gaan of deze waarden inherent waren aan alle onderzochte moppen (136), zullen we een overzicht geven van de morele kwalificaties die aan de man, de vrouw en de jeugd werden toegeschreven. Aan de hand van tabellen hebben we kwantitatief onderzoek verricht naar het voorkomen van bepaalde morele kwalificaties in de 136 kluchten. Door kwantitatief te berekenen welke kenmerken het meest voorkwamen, beschikken we over de mogelijkheid de waarden, die in de ogen van de almanak geprezen en verdoemd werden, te achterhalen.⁵⁷

Tabel 1 is opgesteld via een tweedeling van negatieve en positieve kwalificaties. Per nummer vormen ze een duo. Vanaf n° 13 geldt deze regel niet meer, omdat ze niet in overeenstemming kunnen gebracht worden met hun tegenwaarden, daar deze niet uitdrukkelijk tot uiting kwamen in de moppen. Tabel 2 is een herschikking van tabel 1 en verenigt deze paren in één schema. We bespreken hierbij enkel de man en de vrouw omdat de jeugd het minste aantal vermeldingen heeft. De jeugd wordt wel kort besproken onder tabel 1, omdat we menen dat de betreffende moppen toch een wezenlijk onderdeel vormden van de moppen in de almanak.⁵⁸

57 Deze methode is gebaseerd op deze die M. Mortier gebruikte in haar onderzoek van de Gentse almanakken. Daar waar we het nodig achtten, hebben we wijzigingen in de aanpak aangebracht. M. Mortier, *Inhoudsanalyse*, p. 226-232.

58 Cf. supra. De grote aandacht die er aan de opvoeding van de kinderen werd besteed.

Tabel 1: morele kwalificaties van de man, vrouw en jeugd

Negatieve kwalificaties	Man	Vrouw	Jeugd
1. dom, lichtgelovig	19	1	1
2. bedrieger, vleier (oneerlijk)	5	-	3
3. gierig, bezeten van geld	9	5	1
4. hoogmoedig, ijdel	18	2	-
5. onbeschaafd, plat	8	7	-
6. onzedelijk	2	8	2
7. bijgelovig	5	-	1
8. onrechtvaardig	1	-	-
9. lui	1	-	-
10. ontrouw	1	-	-
11. laf, bang	7	-	-
12. spouter	7	2	2
13. dronkaard	12	1	-
14. afgunstig	1	1	-
15. roddelaar	-	1	-
16. misdadig	3	1	-

Subtotaal 1:	99	29	10
--------------	----	----	----

Positieve kwalificaties	Man	Vrouw	Jeugd
1. slim, kritisch	15	-	4
2. eerlijk	2	-	-
3. vrijgevig, liefdadig	7	-	-
4. nederig	3	-	-
5. beschaafd	2	-	-
6. zedelijk	-	2	1
7. vroom	6	-	-
8. rechtvaardig	1	-	-
9. ijverig	3	-	-
10. trouw	-	-	2
11. moedig	4	2	-
12. kluchtig	19	3	3
13. behulpzaam	5	-	2
14. vriendelijk	4	-	-

Subtotaal 2:	71	7	12
Totaal:	170	36	22

In het totaal zijn er 228 uitspraken over kwalificaties. De jeugd komt beperkt aan bod wat betreft de morele kwalificaties in de moppen in de Brugse almanakken van de 18de eeuw. We hebben slechts 22 beoordelingen gevonden. Dit is weinig in vergelijking met de 36 vermeldingen voor de vrouw en zeker tegenover de 170 kwalificaties betreffende de man. De verhouding tussen de positieve en negatieve kwalificaties van de jeugd is 12 / 10. De dominante positieve kenmerken zijn: slim of kritisch (4) en kluchtig (3), voor de negatieve geeft dit bedrieger, vleier (3), onzedelijk (2), spotter(2). De man krijgt het overgrote deel van de vermeldingen met 170 op een totaal van 228 of 74.5%. Daarvan zijn er 71 positieve en 99 negatieve kenmerken, een eerder negatieve waardering dus. De vrouw geniet minder belangstelling, slechts 36 op 228 vermeldingen of 16%. De verhouding negatief-positief is duidelijk, namelijk 29 / 7. De vrouw wordt in de Brugse moppen opnieuw uitgesproken negatief beoordeeld.

Tabel 2: vergelijking van de morele kwalificaties van de man en de vrouw

	Man	Vrouw	Jeugd
1. Dom / slim	34	1	5
- dom / lichtgelovig	19	1	1
- slim / kritisch	15	-	4
2. Oneerlijk / eerlijk	7	-	3
- oneerlijk	5	-	3
- eerlijk	2	-	-
3. Gierig / vrijgevig	16	5	1
- gierig	9	5	1
- vrijgevig/liefdadig	7	-	-
4. Ijdel / nederig	21	2	-
- ijdel	18	2	-
- nederig	3	-	-
5. Onbeschaafd / beschaafd	10	7	-
- "plat"	8	7	-
- beschaafd	2	-	-
6. Onzedelijk / zedelijk	2	10	3
- onzedelijk	2	8	2
- zedelijk	-	2	1
7. Bijgelovig / vroom	11	-	1
- bijgelovig	5	-	1
- vroom	6	-	-
8. Onrechtvaardig / rechtvaardig	2	-	-
- onrechtvaardig	1	-	-
- rechtvaardig	1	-	-
9. Lui / ijverig	4	-	-
- lui	1	-	-
- ijverig	3	-	-
10. Ontrouw / trouw	1	-	2
- ontrouw	1	-	-
- trouw	1	-	2
11. Laf / moedig	13	2	-
- laf	7	-	-
- moedig	4	2	-
12. Spot / humor	26	5	5
- spotter	7	2	2
- kluchtig	19	3	3

De zes eerste morele kwalificaties nemen 78% van alle vermeldingen in beslag (178 op 228). Nemen we daar de kwalificatie spot / humor bij dan komen we aan 91.6% (209 op 228). Voor de man betekent dit 116 op 170 van de mannelijke morele kwalificaties of 68% en voor de vrouw 30 op 36 vrouwelijke kwalificaties of 83%.

De voornaamste beoordelingscategorie van de tijdgenoten was intelligentie, deze categorie "slim / dom" maakt 15 % uit van het totaal aantal vermeldingen (35 op 228). Dit geldt in feite alleen voor de man want de vrouw krijgt maar één kwalificatie in deze rubriek, zijnde dom of lichtgelovig. Dit element zou opnieuw, zoals voor Leuven, kunnen wijzen op een "burgerlijk" element: dat de kundigheid en schranderheid de meest gewaardeerde eigenschappen zijn.

De kwantitatief voornaamste kwalificaties van de man zijn slim / kritisch (34), spot / humor (26) en ijdel / nederig (21). Met 81 op 170 vermeldingen is dat 47.6%. Voor de vrouw zijn de talrijkste kwalificaties: zedelijk / onzedelijk (10), onbeschaafd / beschaafd (7) en gierig / vrijgevig of spot / humor (eveneens 5). Samen is dat 22 op 36 of 61 %. We kunnen hieruit opmaken dat de kwalificaties voor de man zich situeren in de arbeidssfeer, waar geld en ijver belangrijk zijn. De kwalificaties van de vrouw daarentegen hebben te maken met seksualiteit en cultuur, buiten de arbeidssfeer dus. Voor Leuven kwamen we tot dezelfde conclusie.

De balans van de positieve en negatieve eigenschappen helt voor de man slechts in beperkte mate over naar het negatieve (71 pos. tegenover 99 neg.). Voor de vrouw slaat de balans duidelijk door naar de negatieve kant (29 vermeldingen), de positieve kwalificaties komen slechts 7 keer voor.

De meest positieve eigenschappen van de man zijn: kluchtig (27% of 19 / 71), slim/kritisch (21% of 15 / 71), vrijgevig (10% of 7 / 71). De dominante negatieve eigenschappen die naar voor kwamen in de Brugse moppen zijn: lichtgelovig (19% of 19 / 99), ijdel (18% of 18 / 99), dronkaard (12% of 12 / 99). Voor de vrouw staan er volgende positieve kwalificaties op de eerste plaatsen: kluchtig (3 op 7), moedig (2 op 7), zedelijk (2 op 7). De meeste negatieve zijn: onzedelijk (27.5 % of 8 / 29), plat (24% of 7 / 29), gierig (17% of 5 / 29).

Uit deze gegevens kunnen we een algemeen beeld schetsen dat in de moppen in de Brugse almanakken van de 18de eeuw over de vrouw en de man naar voren komt:

Man: 1. kluchtig (19 pos.)
 2. lichtgelovig (19 neg.)
 3. ijdel (18 neg.) = 71 vermeldingen op 170 of 42.2%
 4. slim, kritisch (15 pos.)

Vrouw: 1. onzedelijk (8 neg.)
 2. plat, onbeschaafd (7 neg.)
 3. gierig (5 neg.) = 23 vermeldingen op 36 of 64.8%
 4. kluchtig (3 pos.)

Verder zijn er nog morele kwalificaties die (bijna) niet aan bod komen in de grappen in de Brugse almanakken. Voor de vrouw zijn dat: dom / slim, eerlijk / oneerlijk, lui / ijverig, rechtvaardig / onrechtvaardig, bijgelovig / vroom. Het merendeel daarvan zijn kwalificaties die verband houden met de werksfeer. Voor de man zijn het de kwalificaties onzedelijk / zedelijk, trouw / ontrouw en rechtvaardig / onrechtvaardig die minder aan bod komen. De eerste twee categorieën hebben te maken met de “zeden” en zijn typische eigenschappen die aan de vrouw worden toegekend.

Deze resultaten willen we nog kort illustreren met enkele grappige vertelsels, die als een bevestiging van de conclusies kunnen doorgaan. Het anti-feminisme of alleszins de negatieve visie op de vrouw in de moppen van de Brugse almanakken, blijkt onder meer uit dit tekstje: *“Dat'er geen boozer ding in de wereld en is, als een kwaed wyf, is waer; ja kwaeder als eene venynige beest, zulke rammen rukken de mans over haeg en heggen, zoo verre dat den man het huys moet ontruymen, maer het is beter buygen als bersten. Wat remedie hier voor? Zeer kleyne: trekt de verduldigheyd als een schoon hemde gewilliglyk aen; aen eene kranke touw moet men zagt trekken, denkt dat hun geslagt zwakker is, hun verstand kleynder, hun oordeel ligter, hunne gramschap grooter &c. &c.”*⁵⁹

De ijdelheid van de mannen als één van de dominante karaktertrekken wordt gehegeld in veel kluchtige passages.⁶⁰ We hebben ook een grapje gevonden waarin er gespot wordt met een man die door zijn luiheid geld verliest.⁶¹

In de moppen van de Brugse almanakken uit de 18de eeuw krijgt het

59 “Nieuwen Almanach”, Tot Brugge, By de Weduwe De Moor en Zoon, in de Philipsstok-straet, 1802.

60 “Den vermaekelyken Brugschen Almanak”, Tot Brugge By Cornelis De Moor in de Philipsstok-straet, 1774.

61 “Nieuwen Brugschen Comtoir Almanach”, Tot Brugge, By de Weduwe R. Beernaerts woonende in de Breydelstraete, 1795.

alcoholisme weeral veel aandacht. Overal wordt gewaarschuwd voor de drank en aangedrongen op matigheid in het verbruik.⁶²

Beroepen en maatschappelijke posities

In de moppen in de Brugse almanakken uit de 18de eeuw wordt de persoon, waarmee gelachen wordt, meestal aangeduid met zijn/haar beroep. Deze regel geldt vooral voor de mannen, omdat de vrouwen eerder als "vrouw" of "wyf" omschreven zijn. Voor de opbouw van de tabellen gaan we uit van de plaats op de sociale ladder. Vervolgens hebben we de morele kwalificaties, die hierboven besproken werden, daaraan verbonden om een positieve of negatieve houding te kunnen ontwaren. In tabel 1 geven we een overzicht van alle gevonden beroepen en maatschappelijke posities. In de bespreking zullen we de procenten gebruiken in plaats van de absolute getallen. Tabel 2 neemt de groep van de "middenklasse" uit tabel 1 en deelt die nog eens op in twee categorieën. Daar worden de boeren niet bijgeteld, vermits dit geen stedelijke ambacht is.

Tabel 1	Positief		Negatief		Totaal	
	n	%	n	%	n	%
1. Vorst, adel en clerus	22	56	17	44	39	36
2. Ambtenaren, intellectuelen en kooplui	4	33,3	8	66,6	12	11
3. Kleine zelfstandigen, geneesheren, barbiers, boeren en boerinnen	19	51	18	49	37	34
4. Knechten en meiden	3	75	1	25	4	4
5. Bedelaars, misdadigers en marginalen	7	47	8	53	15	15

Uit de tabel blijkt duidelijk dat er twee dominante groepen voorkomen in de Brugse grappen, enerzijds de vorst, adel en de clerus (36%), en anderzijds de kleine zelfstandigen, geneesheren, barbiers, boeren en boerinnen (34%).

De best vertegenwoordigde groep is dus, in tegenstelling tot de Leuvense moppen, de vorst, adel en de clerus. We hebben daarvoor de reden al enigszins gegeven, namelijk dat er veel meer kluchtige verhaaltjes rond Keizer Karel gedrukt staan in de Brugse dan in de Leuvense almanakken. Daarnaast zijn er binnen de eerste groep in de tabel de officieren, meestal van adel, die de vorst vertegenwoordigen. Over deze mannen is een overwegend negatieve visie, zij

zorgen voor de 44% negatieve beoordelingen. In de "Nieuwen Brugschen Comptoir Almanak" vonden we een voorbeeld van de grofheid en ijdelheid van officieren.⁶³

Groep drie is echter bijna evenredig vertegenwoordigd, met 33%. In de Leuvense moppen werd deze groep het meest vermeld. We maken een onderscheid binnen deze groep tussen de boeren en boerinnen en de ambachtslui. We zullen eerst de waardering van de plattelandsmensen bekijken. Reeds uit de titels van de moppen blijkt dat deze mensen werden afgeschilderd als "onnoosele", eenvoudige en lichtgelovige mensen, die men gemakkelijk in het ootje kon nemen. Een voorbeeld is "Onnooselheit van een Boer".⁶⁴

Toch mogen we niet automatisch veralgemenen en zeggen dat de boeren altijd negatief werden beoordeeld in de Brugse moppen (cf. in de Leuvense moppen waren er ook grapjes die de boeren in een positief daglicht stelden). We hebben enkele moppen gevonden waarin de boer wel degelijk slim en kritisch naar voren komt. Meestal is dit in een situatie tegenover iemand van de hogere "klassen". Een mooi mopje beschrijft de relatie tussen een boer en zijn "Proprietaris". *"Den aenhouder verwint. Een boer by syn Proprietaris komende, om iets van hem oft door hem te verkrygen, of schoon verscheyde mael van d'handt gewesen, bleef evenwel aenhouden, sonder te willen wegh gaen. Den Propietaris toornigh wordende, dede hem een regen van stock-slaegen op den huylt vallen. Den Boer seyde: Mynheer als gy alle requesten alsoo apostilleert, kont gy sekerlyck wel het gelt van eenen Secretaris spaeren; maer laet daerom niet te doen 't gone ick versoecke: syn gedult overwon den Proprietaris, en hy kreeg wat hy vraeghde."*⁶⁵

Naast de boeren komen de kleine zelfstandige, geneesheren, barbiers etc. ook veelvuldig voor in de Brugse moppen van de 18de eeuw. We delen deze deelgroep op in twee categorieën.

Tabel 2	Positief		Negatief		Totaal	
	n	%	n	%	n	%
1. Ambachten ivm voedsel en drank	1	20	4	80	5	24
2. Andere ambachten	8	50	8	50	16	76

62 "Nieuwen Brugschen Comptoir Almanak", Tot Brugge By Petrus Parain, in de Breydel-straeete, 1787.

63 "Nieuwen Brugschen Comptoir Almanak", Tot Brugge By Petrus Parain, in de Breydel-straeete, 1787.

64 "Nieuwen Almanach", Tot Brugge, By J. en F. Beernaerts, in de Breydel-straeete, 1747.

De ambachten i.v.m. de verdeling van voedsel en drank, zoals de waard, bakker, molenaar, etc. komen heel weinig voor in de moppen in de Brugse almanakken van de 18de eeuw, slechts vijf maal. Wanneer ze dan toch vermeld werden, was dat met negatieve connotatie. Zo is er de zeer lange mop over een molenaar en een bakker die zonder werk vielen omdat het al lang niet meer waaide. Ze sluiten een pact met de duivel, dat ze voor 25 jaar wind voor hen alleen zouden krijgen. De andere bakkers en molenaars kregen voor 25 jaar geen wind meer, zodat hun productie stil lag. Zelfs na deze periode van alleenrecht, sluiten de voornoemde twee een akkoord om de duivel te vermoorden, zodat ze voor altijd op die wind konden rekenen.⁶⁶ Hun winstbejag en gierigheid zijn zeer groot, want ze proberen zelfs heer en meester over de duivel te zijn. Dit mislukte echter.

De "andere ambachten" krijgen wat meer aandacht met 16 vermeldingen. Hun waardering is fiftyfifty wat betreft de verhouding tussen de positieve en de negatieve kwalificaties die de moppen aan hen geven. Vooral de kleermaker of "kleer-kooper" wordt weeral bespot voor zijn bezetenheid door het geld. In de Leuvense moppen was dit ook het geval. We geven een voorbeeld van een "kleer-kooper" die wordt bedrogen door twee guiten, die misbruik maken van zijn winstbejag. De 2 jongelingen worden weer voorgesteld als een spiegel voor het foutieve gedrag van de man.⁶⁷

Andere beroepen, die net zoals in de Leuvense moppen negatief werden gewaardeerd, zijn de apothekers en de geneesheren. Hun winstbejag en onkunde wordt ook in de Brugse grappen bespot. Van beide beroepen troffen we een voorbeeld.⁶⁸

Over de barbiers hebben we niet veel moppen gevonden. In het voorbeeld hieronder wordt dit beroep alleszins negatief beoordeeld. De barbier drijft zo erg de spot met een boer die zich wou laten scheren dat hij vertrekt. Maar we moeten deze interpretatie onder voorbehoud formuleren, want de boeren waren in de 18de eeuw een geliefkoosd onderwerp van spot. Het zou dus kunnen dat de 18de-eeuwse lezer deze mop als positief voor de barbier interpreteerde.

"Een seker barbier had eenige gasten in syn kamer, wanneer' er een plompen

65 Ibidem.

66 "Den Nieuwen Brugschen Almanach", Tot Brugge, By P. van de Kerckhove, 1807.

67 "Nieuwen Almanach", Tot Brugge, By de Weduwe De Moor en Zoon, in de Philipsstok-straet, 1802. Zie bijlage 2 (klucht nr.3).

68 "Nieuwen Brugschen Almanach", Tot Brugge, By Petrus Parain, woonende in de Breydel-straete, 1797 en "Nieuwen Brugschen Comtoir Almanach", Tot Brugge, By de Weduwe van R. Beernaerts woonende in de Breydel-straete, 1795.

Boer in quam, en vroeg waer is den meester barbier. Hier op begonnen al te lachen, en gaven hem een roomer wyn in de vuyst dien hy helder uyt dronk. Met een stonder een van de gasten op, die geen barbier was, deed hem ook een doek aen den hals, en begon hem te scheeren, dat hem de traenen langs de wangen liepen, en hy zyn tanden liet blinken als een hond, als men hem een braeven stok toont: over dese klucht lachten de andere; dat sy by kan onder den voed vielen, dog den boer kont 't niet langer heerden, maer zey, meester gy moet een braeve roe hebben, want schraapt my ellendig, en even eens als ik een vaerken waer, dat in de frog ligt, het doet my slapperments seer. Dog den scheerder vertrooste hem hy sou sig maer wat stil houden, 't sou nu wel haest gedaen zyn en goot hem een geheel bekken vol kout water over zyn bakhuis, over welcken onverwachten waterval den boer soodaenig verschrikte, dat hy aenstondts opsprong en sey wat D... is dat, ik ben hier gekomen om my te laeten scheeren en niet om my te baden; nam hier zyn hoed, en stapte met zyn half geschoren baerd ten huysse uyt. Deze water-val was niet van Terni, maer van Navi."⁶⁹

Een andere groep uit de tabel bestaat uit de ambtenaren, intellectuelen en kooplui. In de moppen in de Leuvense almanakken werd deze groep zeer negatief beoordeeld. Dit had vooral te maken met de negatieve visie op het centrale gezag, in casu de rechtbanken en hun magistraten. In de Brugse moppen werd er ook gespot met de manke werking van het gerecht. Bijgevolg komen de ambtenaren ook negatief naar voren in de grappen. De advocatenhumor komt in de Brugse kluchten ook aan bod, zij het in mindere mate dan in de Leuvense moppen. Als voorbeeld verwijzen we naar een mop waarin de ijdelheid en hoogmoed van de advocaten op de korrel wordt genomen.⁷⁰

De "laagste standen", groepen 4 en 5 in de tabel, vertegenwoordigen samen een kleine 20 % van het totaal aantal vermelde maatschappelijke posities. De knechten en meiden werden in 3 gevallen positief en slechts in één mop negatief gewaardeerd. Deze groep had vooral de functie om de hogere standen te compromitteren. De mop kon op die manier zijn moraliserende functie vervullen. We hebben dit aspect al besproken voor de moppen in de Leuvense almanakken uit de 18de eeuw. Wat ook tot uiting kwam in een mop is de relatie tussen de meester en zijn knecht. De bedoeling van de grap is de

69 "Nieuwen Almanach", Tot Brugge By de Weduwe van Franciscus Beernaerts, in de Breydel-straete, 1769.

70 "Den vermaekelyken Brugschen Almanak", Tot Brugge By Cornelis De Moor, in de Philipsstok-straet, 1774.

trouwheid van de knecht en zijn respect voor de meester aan te tonen.⁷¹

De groep van de marginalen en gehandicapten vertegenwoordigt 15% van het totaal aantal vermeldingen van beroepen en maatschappelijke posities in de moppen van de Brugse almanakken uit de 18de eeuw. De waardering is voor circa 50% positief. De functie van de bedelaar of kreupele van een zedenles te geven aan een hoger geplaatste persoon komt minder aan bod in de Brugse grappen. Er wordt meer gelachen om hun handicap, die soms aanleiding geeft tot komische scènes. Een voorbeeld daarvan is het misverstand van enkele Zwitserse soldaten die wel zeer behulpzaam zijn.⁷²

Besluit

Hoe meer de achttiende eeuw vorderde, hoe meer succes en populariteit de moppen in de Brugse almanakken genoten. We hebben dat kunnen opmaken uit de grafieken met de evolutie van het aantal moppen in de almanakken van de 18de eeuw. De vergelijking met de Leuvense almanakken toont aan dat voor die stad de kluchten reeds vroeger voorkwamen (vanaf 1725) dan in de Brugse, waarin de moppen pas vanaf 1750 verschijnen. Naast de traditie van de ernstige Brugse comptoir Almanakken, zal de toevalsfactor daarin wel een rol gespeeld hebben. Het staat in ieder geval vast dat er een "boom" van grappen is geweest op het einde van de 18de eeuw en in het begin van de Franse overheersing. Het is merkwaardig dat omstreeks het midden van de Franse periode de grappen bijna verdwenen in de Brugse almanakken. We hebben hiervoor geen éénduidige verklaring gevonden, alleen de vaststelling dat vanaf circa 1805 de almanakken een meer moraliserend en didactisch karakter kregen. De factor van de invloed van de Verlichting kunnen we in deze tendens slechts gedeeltelijk aanhalen, vermits deze ideeën aanvankelijk slechts de hogere klassen bereikten. De klucht Almanakken uit de Franse Tijd waren daarentegen eerder bestemd voor de middenklassen. Verder onderzoek omtrent dit fenomeen, zal hierin duidelijkheid moeten scheppen.

Via de inhoudsanalyse van de grappen in de Brugse en de Leuvense almanakken uit de 18de eeuw hebben we het lachen en spotten van

71 *"Nieuwen Almanach"*, Tot Brugge, By de Weduwe De Moor en Zoon, in de Philipsstok-stræet, 1799. Zie bijlage 2 (klucht nr.4).

72 *"Nieuwen Almanach"*, Tot Brugge, By J. en F. Beernaerts, in de Breydel-stræete, 1747.

het volk proberen te vatten. De gehekelde thema 's lagen vooral in de sfeer van het gezin. De familiale relaties kwamen in al hun aspecten aan bod in de grappen. De verhouding man-vrouw of het huwelijk was een geliefkoosd onderwerp van spot in de moppen. Het meest werd er gelachen met de tirannieke vrouw in relatie met de brave man of pantoffelheld. Mannen die hun vrouw niet in toom konden houden, werden altijd bespot, vooral omdat de regel was dat de vrouw haar plaats moest kennen, namelijk ondergeschikt aan de man en volledig in functie van het huisgezin. Wanneer zij niet gehoorzaamde aan haar man, dan was een flinke rammeling een noodzakelijke remedie. Anderzijds werd de mishandeling van de vrouw streng afgekeurd in de moppen.

Het overspel had ook zijn plaats in de moppen. Er werd vooral gewezen op overspelige vrouwen, die door hun aangeboren wulpsheid de mannen in verleiding brachten. De persoon die hier op de korrel werd genomen, was vooral de "hoorn drager". In de lijn van de bovenvernoemde moraal, werden de mannen, van wie hun vrouwen bedroog, fel uitgelachen. De omgekeerde situatie, overspel gepleegd door de man, kwam minder voor in de moppen. Blijkbaar werd het niet als abnormaal beschouwd: Het feit dat de grappen in de Brugse en Leuvense almanakken dit niet, of toch zeer weinig, hekelden versterkt deze gedachte. De "dubbele standaard" zorgde er immers voor dat overspel voor de man meer geoorloofd was, terwijl dit voor de vrouw het verlies van haar "eerbaarheid" betekende. Toch hebben we, vooral in de Brugse almanakken, moppen aangetroffen waarin de hoerenloper of "koekoekschieter" bespot werd. Zou dit wijzen op een veranderende houding tegenover de dubbele standaard? Om een verantwoorde conclusie te maken, beschikken we echter over te weinig aanwijzingen.

Op de seksualiteit in de moppen berustte, zowel binnen als buiten het huwelijk, een taboe. Meer dan verdeckte grappen, die de seksualiteit enkel suggereren, hebben we niet gevonden. Het seksueel taboe moest duidelijk nog doorbroken worden in de kluchten van de Leuvense en Brugse almanakken van de 18de eeuw. De enige allusies op seks zouden de wellustige en wulpsse vrouwen kunnen zijn, die met hun schoonheid de man in verleiding brachten. Maar expliciet kwam het seksueel genot niet aan bod in de grappen.

De visie over de vrouw in de moppen was uitgesproken negatief. We hebben dat reeds aangehaald bij het huwelijk, dat in de kluchten aangezien werd als een muizenval waarin de tirannieke, "boose" vrouw de man gevangen hield. Een typisch beeld in de grappen over

de vrouw is de vergelijking met de duivel. Veelal werd ze gezien als een woeste "duyvelinne", die uitblonk in het roddelen en kwaad stoken. De traditionele "vrouwen-haat" leefde dus nog voort in de grappen van de Brugse en Leuvense almanakken van de 18de eeuw. De beschrijvingen van oude, lelijke, boertige en "onnosele" vrouwen in de kluchten vervolmaakten dit beeld. In de enkele gevallen dat ze verwezen naar de schoonheid van de (jonk)vrouwen, werd dit negatief beoordeeld, in de vorm van een waarschuwing aan de jonge mannen voor de verleiding van de vrouw. Het is belangrijk voor ogen te houden dat de visie over vrouwen bepaald werd vanuit een mannenwereld of een mannelijk burgerbeeld. We vermoeden dan ook dat de kluchten vooral onder mannen werden verteld.

Het beeld van de jeugd was eerder ambigu. De fratsen van de kinderen werden enerzijds geapprecieerd en kluchtig bevonden, maar anderzijds mocht de deugnietrij niet ontaarden in delinquentie en een gebrek aan respect voor volwassenen. De moppen over de jeugd dienden eigenlijk als spiegel voor de volwassenen, ze hadden een moraliserende functie. In de moppen over opvoeding werden de kinderen in hun eigen aard erkend. Het gezegde "de waarheid komt uit de kindermond" werd dan ook al enkele malen toegepast in de grappen. Maar de strenge hand van de ouders moest een feit blijven, anders zouden hun jonge kinderen ontaarden. Een goede opvoeding was belangrijk, het verleende de ouders immers een zekere status. Het negatieve beeld over de jeugd in de moppen slaat vooral op de wat oudere adolescenten. Hun ontluikende gevoelens rond liefde en seksualiteit werden in veel kluchtjes gehekeld. Door het seksueel taboe traden er dan ook problemen op inzake de seksuele voorlichting. Het feit dat de jeugd veel aan bod kwam, kan er op wijzen dat veel moppen door jongeren doorverteld werden.

De visie op wereldlijke en kerkelijke gezagsdragers was ambigue. De lokale gezagsdragers, de magistraten van de rechterlijke macht, werden uitgesproken negatief benaderd in de grappen. Het gerecht werd er afgeschilderd als zwak, beïnvloedbaar en onrechtvaardig. Omkoperij en laks optreden werden afgekeurd. Het waren vooral veroordeelde dieven die kritiek en spot spuiden (cf. de galgenhumor). Andere ambtenaren zoals de baljuw, de procureur en de hogere standen werden misprezen in de grappen om hun hoogmoed en negatieve houding ten opzichte van boeren. De boer trad dan op als persoon, die hen op hun plaats moest zetten. Anderzijds spraken de moppen zich positief uit over de vorst, in de kluchtige verhalen over Keizer Karel. Deze grappige vertelsels dienden even-

eens tot spiegel van bedriegers en vleiers.

De kerk en haar gezagsdragers werden ook bespot in de grappen. Vooral de predikanten kregen het te verduren omwille van hun onkunde om te preken. In de Brugse kluchten waren het eerder "anders-gelovigen" waarmee werd gelachen. De grappen dreven de spot met hun geloofsbeginselen, waardoor de personen in kwestie in een belachelijk daglicht terechtkwamen.

Het geloof in het bovennatuurlijke begon duidelijk te tanen in de grappen in de almanakken van de 18de eeuw. Lichtgelovige personen, die meestal geloof hechtten aan de verschijning van geesten of de duivel, werden uitgelachen. Het belachelijk maken van bijgeloof situeert zich in een tijd van groeiende secularisatie, waar de natuurfenomenen op grond van rationele principes werden verklaard. Het geloof in heksen, exorcisme, "levende doden", etc., was in de grappen dan ook te wijten aan pure onwetendheid. Het geloof in de middeeltjes van kwakzalvers onderging een soortgelijke evolutie. Kwakzalvers werden als bedriegers en belachelijke figuren aangekondigd in de kluchten van de Brugse en Leuvense almanakken. De kluchtige remedies hadden dan ook niets te maken met serieuze raadgevingen i.v.m. een ziekte, maar hadden (opnieuw) een moraliserend karakter. Op een andere manier dienden ze ook om de spot te drijven met de geneesheren, die in de kluchtige remedies als incompetent werden aangezien. Toverij was het toppunt van onwetendheid. Wie hier nog in geloofde maakte zich ronduit belachelijk. Het feit dat er niet veel grappen over dit thema spreken, versterkt de gedachte dat niet veel personen nog geloofden in toverij. Vonden de grappenmakers het de moeite niet meer om daarover te spotten? Anderzijds was het nog levendig, vermits er kluchten over verteld worden.

In het onderzoek naar de kwalificaties, die in de moppen aan personen werden toebedeeld, was er een overwicht van de mannelijke vermeldingen. Bij de mannen was er slechts een licht overwicht van negatieve karaktertrekken. Bij de vrouwen was de balans duidelijk negatief. Het beeld van de onvolmaakte vrouw, werd hier nog maar eens bevestigd. De menselijke gebreken die doorprikt werden, waren voor de man de drankzucht, geldzucht en gierigheid, luiheid, lichtgelovigheid, etc. en voor de vrouw de onbeschaafdheid en onzedelijkheid. De positieve eigenschappen van de man waren het kluchtig en amusant zijn, wat natuurlijk inherent aan de moppen is, een kritische geest, liefdadigheid en ijver. Voor de vrouw werden er bijna geen positieve kwalificaties aangestipt in de moppen van de

Brugse en Leuvense almanakken. Er is dus een duidelijk verschil tussen de twee geslachten. Voor de man situeren de kwalificaties zich vooral in de arbeidssfeer, voor de vrouw daarentegen hebben ze meer betrekking op de seksualiteit, weliswaar impliciet, en de cultuur. Dit gegeven zou kunnen wijzen op een burgerlijk element. In de middenklassen was de ijver, en het streven naar rijkdom een hoog aangeschreven deugd voor de man. Het *"het noyt leegh te syn dan in 't slaepen"* was een van stelregels, die de grappen lieten uitschijnen. Dit gebeurde ook met het oog op het weerstaan aan de verleidingen van het leven, zoals de vrouwen, de drank en de luiheid. Maar de moraal, die altijd een plaats kreeg in de moppen, was zich te houden aan de gulden middenweg. Matigheid werd al evenzeer geprezen als de arbeid zelf. Vandaar het wijzen op gebreken als gierigheid aan de ene kant en luiheid aan de andere kant van de weg. Niet alleen in het arbeidsethos, maar ook bijvoorbeeld in het drankverbruik moest men de middelmaat houden. De lotgevallen van de ontelbare dronkaards in de grappen bewijzen dit. Deze "bakbeesten" of "slempbroeders" raakten stevast op het verkeerde pad.

Vermits de grappen zoveel belang hechtten aan werken en geld verdienen, werden de figuren in de moppen meestal met hun beroep aangeduid. De beroepen die in de moppen gehekeld of geprezen werden, verwijzen voor het grootste deel naar de middenklassen. Kleine zelfstandigen, barbiers, geneesheren, etc. Rekening houdend met de moraliserende functie van de kluchten, kan dit er op wijzen dat juist deze middenklasse de doelgroep (publiek) van de moppen was. De boeren kregen het meeste aantal vermeldingen, zowel in de moppen van de Brugse als de Leuvense almanakken. Deze groep werd overwegend negatief beoordeeld als zijnde "onnoosel" en lichtgelovig, maar toch vonden we moppen waarin ook slimme boeren en boerinnen aan bod kwamen. De mop ging dan over de relatie tussen een boer en iemand van de hogere klasse, waarbij de hoogmoed van de laatste werd gehekeld. Er waren beroepen die altijd negatief geschetst werden in de grappen: de kleermakers (die reeds in de 17de eeuw een kwalijke reputatie hadden), de advocaten, de bakkers en de molenaars. Er werd ook veel gelachen met de "doctors", alhoewel ze een groot aanzien genoten, werd hun onkunde in de moppen gehekeld. Een beroep dat eerder ambigu werd benaderd zijn de barbiers, die nu eens positief, dan eens negatief uit de moppen te voorschijn komen. Een groep die nauw aansluit bij de deze middengroep zijn de intellectuelen en ambtenaren. De houding tegenover deze groep is uitgesproken negatief. Vooral de

“philosophes” konden niets beters doen dan bedriegen en kwaad stoken. De magistraten werden reeds negatief beoordeeld in de context van het corrupte gerecht.

Het lezerspubliek van de Brugse almanakken bestond vooral uit de middenklassen: geschoolde ambachtslui en -meesters, kleine en middelgrote kooplui en gegoede boeren. Hun waarden en normen werden weerspiegeld in de moppen. De moraal die in de Brugse kluchten van de tweede helft van de 18de eeuw naar voren komt, toont aan dat er reeds indicaties van een burgerlijke mentaliteit aanwezig zijn.

BIJLAGE 1: ONDERZOCHE BRUGSE ALMANAKKEN

Rijksarchief Brugge:

Den NIEUWEN BRUGSCHEN COMPTOIR ALMANACH voor het Jaer ons Heeren Jesu Christi 1734. Gecalculeert op den Meridiaen van Brugghe door Meester Lucas van den Lande Mathematicus. Tot Brugghe, Bij Jacobus BeernaertsDrucker 's Landts van den Vrijen. (C. 387 15)

NIEUWEN ALMANACH voor het Jaer ons Heeren Jesu Christi 1747. Gemaect en gecalculeert op den Meridiaen van Brugghe door Meester Lucas van den Landen. Tot Brugghe, Bij J. en F. Beernaerts, in de Breydelstraete in S. Xaverius. (C. 387 17)

NIEUWEN BRUGSCHEN ALMANACH voor het Jaer Ons Heere Jesu Christi 1791 Gemaect en gecalculeert op den Meridiaen der seventhien Provintien door Mr. Don Stivelio. Tot Brugghe, bij Martinus de Sloovere, in de Vlaeming-straet. (C. 387 30)

Stadsarchief Brugge:⁷³

ALMANACK ofte STERRE-RAEDINGE voor het Schrickeljaer ons Heere 1764. Gegist en afgemeten op de hoogte van Brugghe. Astrologus. Tot Brugghe, bij Jan-Baptist Macqué, in de Breydelstraete, in 't sweerd.

ALMANAK voor het Schrickel-Jaer ons Heere Jesu Christi 1764. Gemaect ende gecalculeert op den Meridiaen van Brugghe, En d'omliggende Landen door Mr. Don Stivelio. Tot Brugghe, Bij Martinus de Sloovere, Boekdrucker op de Kuypersplaets.

ALMANAK voor het Jaer ons Heere Jesu Christi 1766. Gemaect ende gecalculeert op den Meridiaen van Brugghe, En d'omliggende Landen door Mr. Don Stivelio. Tot Brugghe, Bij M. De Sloovere.

NIEUWEN ALMANACH voor het jaer ons Heere Jesu Christi 1767. Gemaect en gecalculeert op den Meridiaen van Brugghe door

73 De almanakken staan in de leeszaal in chronologische volgorde, ze zijn beschikbaar voor publieke lezing. Daarom is een vermelding van een vindnummer niet nodig in de bibliografie.

Meester Lucas van den Lande. Tot Brugge, Bij de weduwe van P.J. in de Breydel-straete in S. Augustinus.

NIEUWEN ALMANACH voor het Jaer ons Heere Jesu Christi 1769. Gemaekt en gecalculeert op den Meridiaen van Brugge door Meester Lucas van den Lande. Tot Brugge, Bij de Weduwe van Franciscus Beernaerts, Boekdruckster van sijne Deal. Hoodweerdigheid, in de Breydel-stract.

Den VERMAEKELIJKEN BRUGSCHEN ALMANAK voor het Jaer 1774. onder den naem van Verrezen Snaek, Verciert met d'uytlegging der twaelf Naem-Maenden des Jaers, Voorzeggingen, verscheyde Klugtjens en Liedekens, gerievig voor alle persoonen. Tot Brugge Bij Cornelis De Moor, Boekdrukker, in de Philipsstokstraet.

VERMAEKELIJKEN ALMANACH voor het jaer 1793 Niet min gerievig als noodzaekelijk, om dat het in zig bevat het gene dienstig is voor alle Persoonen 't zij groot of kleyn van staet, die begeerig zyn om den loop van het geval te bespiegelen. onder de naam van Loterius De Snaek Gecalculeert op den Meridiaen van Brugge. Tot Brugge, Bij Conclis De Moor.⁷⁴

NIEUWEN ALMANACH voor het Jaer... der Fransche Republieke; waerbij gevoegt is den Gregoriaenschen-Stijl. Voor het Jaer.. Benevens Den Politieken-Staet van het Departement der Leye. Tot Brugge, bij deWeduwe De Moor en Zoon, in de Philipsstok-stract, 1799, [1801, 1802].⁷⁵

74 Deze almanak staat niet vermeld in de studie van Depraetere, *Brugse almanakken 1683-1850*. Waarschijnlijk werd deze kluchtalmanak later toegevoegd aan de collectie van het Stadsarchief.

75 Ook de almanak voor het jaar 1799 werd niet opgenomen bij Depraetere, o.c. Voor het jaar 1801 is het titelblad verdwenen, maar voor de rest loopt deze almanak parallel met die van 1802. De verschillende jaartellingen tijdens de Franse Overheersing gaven enigszins problemen voor de almanaktitels, bij voorbeeld: *Nieuwen Almanach voor het jaer Thien en het begin van het jaer Elf der Fransche Republieke. Voor het jaar 1802. Benevens...*

Stadsbibliotheek Brugge:⁷⁶

Den VERMAEKELIJKEN BRUGSCHEN ALMANAK voor het Jaer... Onder den Naem van Verrezen Snaek, Gemaekt en gecalculeert op den Meridiaen van Brugge, en d'omliggende landen, Gerievig voor alle Persoonen. Tot Brugge bij Cornelis De Moor, 1777, [1779, 1780], (n°4/682), [1781] (n° 4/681).

De VERMAEKELIJKEN ALMANAK voor het Jaer... gerievig voor alle Persoonen 't zij groot of klein van staet die begeerig zijn om den loop van 't geval te bespiegelen, onder den Naem van den Hervormden Lotterius De Snaek. Gemaekt en gekalkuleert, Meridiaen van Brugge, Op-gesteld ten koste van den koper. Tot Brugge, bij Cornelis De Moor, in de Philipsstok-straet, 1782, [1783, 1784], (n° 4/683).

Den NIEUWEN BRUGSCHEN ALMANAK Voor het Jaer ons Heere Jesu-Christi 1786 Gekalkuleert door Mr. Jan van Vlaanderen. Tot Brugge bij Cornelis De Moor, Boekdrukker in de Philipsstok-straet. (n° s/158)

NIEUWEN BRUGSCHEN COMPTOIR ALMANACH Voor het Jaer Ons Heere Jesu Christi 1787. Gemaekt en gecalculeert op den Meridiaen van Brugge, Door Meester Lucas vanden Lande. Tot Brugge Bij Petrus Parain, Boek-drukker in de Breydelstraete. (n° 8/503)

NIEUWEN BRUGSCHEN COMPTOIR ALMANACH Voor het Jaer Ons Heere Jesu Christi 1795. Gemaekt en gecalculeert op den Meridiaen van Brugge, Door Meester Lucas vanden Lande. Tot Brugge, bij de Weduwe R. Beernaerts, woonende in de Breydelstraete. (n° 8/504).

NIEUWEN BRUGSCHEN ALMANACH Voor het Jaer Ons Heere Jesu Christi 1797. Gemaekt en gekalkuleerd op den Meridiaen van Brugge. door Meester Lucas van den Lande. Tot Brugge, Bij Petrus Parain, woonende in de Breydel-straete.

76 De vindnummers van de Brugse almanakken in de Stadsbibliotheek vonden we via het register op auteursnamen. De almanakken werden gerangschikt volgens de beginletter van het hoofdwoord van de titel: zo zit *Den Vermaekelijken Brugschen Almanak* bij de letter V van de auteursnamen.

ALMANAK voor 't Jaer Ons Heere Jesu Christi 1798. Gemaekt en gecalculeert op den Meridiaen van Brugge en d'omliggende Landen Door Mr. Don Stivelio. Tot Brugge, Bij Martinus De Sloovere, Boeckdrucker in de Vlaeming-straet. (8/507)

Universiteitsbibliotheek Gent:

Den VERMAEKELIJKEN BRUGSCHEN ALMANAK Voor het Jaer 1773 Onder den naem van Verrezen Snaek, Verciert met 12 belachelijke Eclipsen, Voorzeggingen, verscheyde Klugtiens en Liedekens gerievig voor alle personen. Tot Brugghe, Bij Cornelis De Moor, Boekdrukker, in de Philipsstokstraet. (116 T 42)

Den NIEUWEN BRUGSCHEN ALMANACH voor 't Jaer Ons Heere Jesu Christi 1807. Ik thoon den tijd en d'uer en dag. En logens als ik zulks vermag. Dienstig voor boeren en menschen van geheel de wereld, bevattende op de twelf maenden des jaers en zes ueren, maekende alle vier jaer eenen dag, welke zes ueren in bewaerenisse gehouden word in den Lollepote van Coba Zaegelippe, woonagtig in het verloot Vierslag, zegt over het verdronke Staenijzer in de koekebroodstraet, tot Patokke. Dezen Alamanach behelsende den Gregoriaenschen stil, doormingt met geestige en zeldzame klugten, Liedekens, Gedigtzelen en oude nieuwe gebakken maeren, & c. Tot Brugge, Bij P. van de Kerckhove. (116 T 44)

Koninklijke Bibliotheek Brussel:

NIEUWEN BRUGSCHEN ALMANAK Voor het jaer ons Heere Jesu Christi... Gemaekt en gecalculeert op den Meridiaen van Brugge, door Meester Lucas van den Lande Waer bijgevoegt is het kluchtig leven van den jongen Jacke. Tot Brugge, Bij de Weduwe van Franciscus Beernaerts, in de Breydel-straete, 1783, [1785]. (18.8.11 II A 3)

Universiteitsbibliotheek Leuven:

BRUGSCHEN ALMANACH Voor het jaer Ons Heere Jesu-Christi 1815. Gecalculeert door Jan van Vlaenderen. Tot Brugge, uyt de Drukkerije van Jan Bogaert en Zoon. (Z. 36 16)

BIJLAGE 2: VIER BRUGSE KLUCHTEN

Klucht nr. 1:

“Morbleu juffrouwen by de Turken verkoopt men de vrouwen, maer 't gaet een kleyn bryzelken beter in Vrankryk. Ziet daer is een monsterken van die koopmanschap. Mynheer de B. Geemplooyeerden der Zee-magt in Vrankayk [Vrankryk] , stierf sedert 4 jaeren en liet eene weduwe agter met dry dogters. D'oudste dogter zeer schoon zynde was 16 jaeren oud; de tweede 10 en de derde 8, en deze twee stonden hunne zuster in schoonheyd niet te wyken. Maer die menschen konden kwaelyk met het werk hunner handen bestaen om te leven; vervolgens konde de Moeder aen haere dogters de noodige inspanninge niet bezorgen, dees aegtbaere vrouw vertrouwde al haere droefheyd aen eene vriendinne die een Comptoir hield der Koninglyke Loterie, in eene der voornaemste stads deelen van Parys. Die Curaliste ontfong met het meeste mededoogen dees droeve vertrouwing, en beloofde aen de Moeder van alles in 't werk te leggen, dat 't inbeelding haer kon ingeven, om hun uyt den nood te trekken, in welke zy verzugteden. Inderdaed die vriendinne kwam 's morgens by deze vrouwe met een vreugdig gelaet, en stelde haer met een lachende mine dees reden voor. Ik vleye my, zeyde ze, van u haest uyt dees schrikkelike gesteltenis te trekken. D'ermoed is het grootste kwaed; zy maekt de ziele kragteloos, zy maekt ons van alle man haetelyk: men moet dan wat het kosten mag, de zelve zien te verjaegen. Gy hebt dry dogters die overschoon zyn: 't is dan redelyk dat men van hun eenen geld-schat maeke. Ik brenge u een plan dat ik gemaekt hebbe, en dat zekerlyk den goeden uytval zal voords-brengen. De Moeder vol blydschap vloog haere vriendinne aen de pen [den] hals en betuygde haer hoe ongeduldig dat zy was om den middel van haere vertroosting te vernemen. Hoord zeyde de licht-geestige vrouwe, hoord my stillekens aen, en gy zult eyn-digen met my te verwonderen. Dan trok zy een geschrift uyt haeren zék by nae in dezer voegen:”Mevr. De B. heeft 3 dogters d'oudste is in den gelukkigen ouderdom des houwelyks: 't is een schoone rooze die begint te ontsluyten, en van welke veel liefhebbers hun zouden willen vercierien. Men zal'er het groot lot mede maeken, van eene Loterie onder den tytel van “Loterie de Cithère”. Zy zal bestaen uyt 500. Briefkens van eenen Louis d'or ieder: ik zal dézelve in 't heymelyk uytgeven met de hulpe van twee mynner vriendinnen, en voor onze onkosten en goede zorgen zullen wy met 24 fransche stuyvers voor ieder briefken geloond worden. Myne zorgen zyn genomen voor d'uytgave. Onze Witte brood gasten en onze zeer vette en zoo nieuws gierige vrekkaers als de joffers van de nieuwe mode zullen hun hier in willen associéeren, want niets kost hun als het op hunne dertele vermaeken aenkomt. Zy zyn maer gespaerzaam als het ongelukkige aengaet. Als al de briefkens zullen uytgegeven zyn, men zal

eenen dag aenwyzen, op welken alle de geassocieerde hun in de witte boriere konnen laeten vinden. Zy zullen getuygen zyn van de getrouwigheyd der trekking. De jonge persooene die het ontwerp van alle de wenschen is, zal op eenen Troon tusschen haere twee zusters geplaets worden; en alle dry zullen zy cierlyk gekleed zyn. De jongste zal de N^o trekken, en op d'uytkomst der gelukkige Numero zullen de trompetten geblaezen worden en de Moeder zal zelfs haere dogter aen den geenen, die het Lot treft aen-bieden. Maer om de verliezers te vertroosten en hun nog de zoetigheyd der hoop te geven men zal aen elken bezitter van een briefken eene proemie van assurance voor de volgende trekking verleen, in welke de tweede dogter het groot Lot zal zyn. Doch zy zullen verpligt zyn de proemie te voeden met 24 st. te maende. Zoo haest de tweede 15 jaeren oud zal wezen, zal men wederom beginnen en als zy zal getrokken zyn, de proemien zullen als voor gevoed worden, tot als de derde den zelven ouderdom zal bereykt hebben; om vereenigd te worden met den genen, op wie het lot valt. De dry jonge dogters zullen nauwkeuriglyk bewaerd worden en de beste opvoeding bekomen." Mevr. De B. stond hier over geheel verpletsd en verwierp zulks met schrik door haere gekwetste teerheyd. Maer dees gevaerlyke vriendinne maekte zoo een verschrikkende denkbeeld der armoede, dat zy op d'aerdigheyd van het ontwerp begon te denken. Zy zeyde haer ook dat men by die gelegendheyd een etablissement aen d'oudste bezorgde; en dat zy by middel der proemien met d'andere twee gemakkellyk konde leven en hun eene uytgezonderde opvoeding konde doen geven. De Moederlyke teerhertigheyd zoude de verleyding verworpen hebben maer de vreeze van d'ontwerpen haerer teerhertigheyd ongelukkig te zien, deed haer een gedagt aen nemen dat haer in alle andere gelegendheden zoude ontsteld hebben. Deze nooyt gehoorde Loterie is bedekteleyk getrokken; en de jonge dogters zyn gelukkig en deugdzaam. Wat zegt gy hier van papa?"⁷⁷

Klucht nr.2:

"SNAEKEN-DORP. Den 4 Augusti heeft zig laeten zien binnen de Princelyke Stad Brussel eene uytmuntenden konstenaer, met naem Petit Jean die volgen zyn zeggen, wondere dingen te wege konde brengen, hy liet door trommel-slaegen syne noyl gehoorde konsten weten; maer een van de byzonderste, lust my aen U-L. te verhaelen, het welke zig opgeeft in dezer voege, dat hy den tyd van twee dagen de bejaerde lieden, door eenige geheyme wetenschappen konde jong maeken: 't gerugt van deze wonder daed, hadde weynige uren tyds heel die Hoof-stad doorlopen, waer door zig een groot getal oude wyven, op het alder-

77 "Nieuwen Brugschen Comptoir Almanak", Tot Brugge By Petrus Parain, in de Breydel-sraete, 1787.

spoedigste 't synen huize hun lieten vinden, die hy op den dag daer naer, ten 8 uren zeer vriendelyk begroete: maer elk moest schriftelyk synen naem en ouderdom in syn handen geven, gelyk sy ook allegaer met veel liefde pleegden, op deze rolle waeren onder ander te lezen

Antonette Klok, oud	101 jaeren
Mari Stoel-voet, oud	89 jaeren
Urseltje Binne-werk, oud	94 jaeren
Veronica Schudde-gat, oud	69 jaeren
Mevrouw de weduwe van den Baron	
Van Smullegem, oud	93 jaeren
Regina Ojvaer, oud	87 jaeren

Na dat deze nu al volgens zyn zeggen 'sanderendaegs kwaemen, beklaegde zig dezen doorslepen vogel, om dat hy alle briefkens verlooren hadde, en dat hy niet anders konde oordeelen, of zy mosten hem van den eenen of den anderen ontdraegen of geroest zyn: immers dat het noodzaekelyk was, dat ze hem opnieuw haere naemen en ouderdom moesten ter hand stellen, en onder andere zeyde hy haer tot na reden, dat eene van haer; te weten de oudste, tot asschen moste verbrand worden, en dat dezen asschen benevens eenige kruiden, dit wonderbaer werk uytleverde. Hola, dag een yder van deze, gaet het zoo, ik ben messchien de oudste, ik zal wat minder jaeren op myn briefken stellen: doen nu dien snoden gast die Nieuw-naem-register hadde, haelde hy het eerste wederom aen den dag, zeggende daer by dat hy het wederom gevonden hadde, maer daer was een groot onderscheyd, want op de eerste liste, stond Antonette Klok 101 jaer oud, en op de tweede liste maer 49 jaeren, en zoo was het met al d'ander, waer op den guytege, gy zyt allegaer verpligt my te betaalen, dewyl gy volgens u eygen handschryft, door myn toedoen veel jonger geworden zyt, deze klugt veroorzaekte een groot gelag, en men konde daer uyt bespeuren, hoe dat de wyven altyd betragten jong en schoon te zyn. Madame Slingerbeen zulks hoorende verhaelen, geloofde vastelyk dat zoo een zaeke konde ten uytvoer gebragt worden, heeft dien Konstenaer in haer huys ontboden, op belofte dat hy hem om syne koste niet zoude beklagen, deze zeer oude verroeste weduwe, hebbende maer eenen neus, en bovendien haer zelven veel laetende voorstaen (daer sy nogtans niet bekwaem is van eenen spaenschen anker te konnen overbyten) begonde haere redenen in deze voege, kond gy my (zeyde sy) begaefden man doen veranderen in eene schoone frissche dogter, of wel beter, in eenen jongman, zonder my te minken, ik zal u voor ider jaer dat ik 't zal genieten, geven thien persissie zak-pistolen, en nog meer indien gy zulks kont uytwerken bovendien sy beloofde al haer kleen lynwaet te geven, om baenst daer of te branden, en dat sy al haer kanten, die nogtans heel dierbaer waeren,

en onschattelyk zyn, zal laeten dienen, om te bespannen rondom de bosschen en de velden, van den genen die deze cure of operatie zal konnen te wege brengen. Maer alle haere pogingen zyn vrugteloos geweest; iemand deze gewenste vriendschap, haer willende doen, kan zig laeten vinden by den Drukker dezer, den welken de voordere conditien zal vooren lezen, zoo in geschrift als in gedrukt. ”⁷⁸

Klucht nr. 3:

“Gelyk de groote, en niet de kleyne steden eygen zyn tot het bedryven van alle ongemeyne bewerkingen tot het bekomen van geld, dus begaven zig twee door-
trapte guytten nae de stad van Londen. Zy beraemden wat hun te doen stond, en kwamen over een in de volgende streek. Den eenen verkleede zig in eenen Krygsman, nam een kleyn schildereytjen mede en begaf zig nae het huys van eenen kleerkoper, waer op hy eyschte vier guldens geleend te worden, om in den tyd van dry dagen wederom te lossen. Het stuksken van goeden schyn zynde, was den Kleer-kooper gewillig om zynen eysch te voldoen. Den Soldaet vertrok aenstonds, hem beveelende daer zorge voor te dragen. Des anderen dags reed zynen maet in eene koets, gekleed als eenen Heer, voorby het huys van den gemelden Kleer-kooper, en schielyk stil staende, sprong hy uyt de koets. Den winkel intreedende, nam hy het schilder stuksken in de hand, en begon het zeer hoog te pryzen, zeggende dat zulk een stuksken noyt gezien en was, dat het ten alderminsten honder en vyftig guinéees weerd was, en dat hy de zelve somme gewilliglyk zoude betaeld hebben, indien hy het stuksken wilde verkoopen. Zeer geerne, Mynheer, zeyd den geldzugtigen Kleer-kooper, zoo het my toebehoorde het zoud u langen tyd voor dien prys geworden zyn. Wel vriend, antwoordde den Heer, koopt het aen wat prys het zy. Ik zal het u betaelen, daer neem vyf guinéen op d'hand en ter proef; waer over hy zeer vergenoegd was, zeggende ik zal'er voor zorgen; en den Heer wees hem zyne wooning aen, en den numero die hy in het hotel bekleedde, en vertrok. Dry dagen daer naer kwam den soldaet wederom, leyd zyne vier guldens op de tafel, en vroeg zyn schildereytjen wederom. Vriend, zeyd den Kleer-kooper, zoud gy my het willen verkoopen? Verkoopen! Zeyd den anderen, gy zoud'er de weerde niet willen afbetaelen. Ik zoud, hernam den Kleer-kooper, wilt gy'er thien guinées voor hebben? Neen, antwoordde den soldaet, ik gae'er myn geluk uyt haelen, myne fortuyn is gemaakt. Vervolgens wierd hy met thien guinées gelyk verhoogd tot hy eyn-
delinge op honderd kwam. Den soldaet liet het'er hem voor; den Kleer-kooper was blyde van te moogen honderd guinées betaelen, hopende nog vyftig guinées daer op te winnen. Den soldaet vertrok met het geld, en den Kleer-kooper ging nog van den zelven dag met het stuksken nae het hotel van den gewaenden Heer, maer zocht te vergeefs den heelen dag om hem te vinden; want noch het

hotel, noch den naem van den Heer en had nooyt gehoord geweest, noch en was'er niet. Den Kleeer-kooper wanhopig over het verlies ende bedrog, begaf zig by eenen schulder om het stuksken te laeten schatten, welkers schatting zes schellingen was. Overal vertelde hy zyn geval door spyt, en elk zeyde dat den Kleeer-kooper misschien wel verstand had van oude kleederen, maer van geen schilder-werken." 79

Klucht nr. 4:

"In een zeker stad, atwaer den Billiard een der grootste exercitien is, waeren twee speelders, den eenen was een Makelaer en den anderen een Milor, die malkanderen uytgedaegd hadden om een somme van vyftig Guineés te spelen in het by-zyn van een menigte volk en Punsch-baezen, het spel eyndigt synen loop tot ongeluk en verlies van den Makelaer, den Milor genereus zynde, betaelt het gelag van hun beyde, terwylen den Makelaer gansch desperaet nae huys liep om syn geld te haelen, den knegt synen meester bedroeft ziende, vraegde hem de oorzaak, die hem alles vertelde; den knegt gaet uyt met haeste en komt aenstonds terug met twee mannen die hy in de kamer brengt van synen meester en zegt ziet Mynheer hier zyn twee getuygen, wilt gy mynen raed volgen, ik zal al uw geld doen wederom winnen met nog zoo veel daer by; den Heer den fynen geest kennende van synen knegt, confenteert alles. Komt Mynheer zegt hy, stekt uw broek af en houd die vast, ik zal daer braef in schyten in presentie van deze getuygen, doet hem wederom goed aen, en gaet wederom nae het Caffé-huys, betaelt uw 50 Guinees aen den Milor en houd u zeer tristig over uw verlies, plasseert u dan met uw agterste nae het vier om u te warmen, zoo zal die frico van onder uytloopen: elk zal zeggen dat gy over uw verlies van schrik in uw broek gescheten hebt, en gy zult wedden het contrayen wy zullen u volgen als getuygen. Den makelaer in het Caffé-huys komende betaelt zyn schuld en doet zoo als zyn knegt hem gezegd hadde: ider een begon zyn neus te nypen en te zeggen dat het zoo stonk den Milor zels by den Makelaer staende ziet naer den gront en zegt het is U-L. Mynheer die in u Broek Gescheten hebt van schrik over u verlies, den Makelaer zegt neen en hout staen dat hy zulks niet gedaen heeft, den Milor vraegt hem op een wedding van honderd Guinees zulkx wort aengegaen, het gezelschap geeft den Makelaer verlooren om dat zy zaegen uyt zyn broek loopen, maer de getuygen die den knegt kwaemen voor het sigt en zeyde Mynheeren myn Meester is gewonnen volgens de wedding, ik zels hebbe in Mynheer zyn broek gescheten maer hy niet, in prefentie van deze twee getuygen en dus moet de weddinge aen myn Meester betaelt worden den Milor zulks goed kennende gaf de vyftig

79 "Nieuwen Almanach", Tot Brugge, By de Weduwe De Moor en Zoon, in de Philipsstok-straet, 1802.

Guinees te rug met nog een bankbriefje van de zelve somme, en gaf vier Guinees aen den knecht om te beloonen de getrouwicheyd aen zynen Meester en dronken nog braef Punsch dit was daer geen Winter men zegt ook wel Het spel heeft zeker zin, Het verliezen of gewin.⁸⁰

H. Van der gaaue

[Faded text, likely bleed-through from the reverse side of the page]

[Faded text, likely bleed-through from the reverse side of the page]

80 "Nieuwen Almanach", Tot Brugge, By de Weduwe De Moor en Zoon, in de Philipsstok-stræet, 1799.

...the

Conclusion

The

... ..